

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ODDĚLENÍ RUSKÉHO JAZYKA A LITERATURY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ALEXANDR SOLŽENICYN - ČLOVĚK, SPISOVATEL A DOBA

Autorka: JANA FATKOVÁ

Vedoucí práce: doc. PaedDr. ZDEŇKA MATYUŠOVÁ, Ph.D.

Obor: Ruský a německý jazyk pro hospodářskou sféru, 4. ročník

Rok: 2008

Oddělení ruského jazyka a literatury

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice

Alexandr Solženicyn - člověk, spisovatel a doba

Bakalářská práce pojednává o základních momentech života a tvorby ruského spisovatele Alexandra Solženicyna. Ten je nositelem Nobelovy ceny za literaturu a autorem proslulých děl Jeden den Ivana Děnísoviče a Souostroví Gulag.

Zaměřuje se především na jeho publicistickou tvorbu a na to, jak jeho dílo působilo a působí na čtenářskou veřejnost.

Popisuje osud člověka, který si prošel sibiřskými lágry a který dokázal pravdivě vypovídat o zásadních událostech dvacátého století.

Práce je doplněna dokumentární přílohou.

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Zdeňka Matyušová, Ph.D.

**The Department of Russian Language and Literature
Pedagogical Faculty of South Bohemia University of České Budějovice**

Alexander Solzhenitsyn – man, writer and era

This Bachelor study deals with basic moments of life and production by Russian writer Alexander Solzhenitsyn. He won the Nobel prize for literature and also he is author of famous publications such as One Day in the Life of Ivan Denisovich and The Gulag Archipelago.

This work is focusing on his publicists and also how his publication impress the readers.

Work describing fate of human, who gone thru siberian forced labour camp and who truly testified about crucial events of 20th century.

This work including documenty enclosure.

Supervisor of the bachelor's paper: doc. PaedDr. Zdeňka Matyušová, Ph.D.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **Alexandr Solženicyn - člověk, spisovatel a doba** vypracovala samostatně, a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu i ostatní zdroje, které uvádím v příložené bibliografii.

České Budějovice, 1. 4. 2008

.....

Podpis

PODĚKOVÁNÍ

Tato bakalářská práce vznikla pod odborným vedením paní **doc. PaedDr. Zdeňky Matyušové, Ph.D.**, které bych tímto chtěla poděkovat.

Obsah

Úvod	7
Kapitola 1. - Život Alexandra Isaakjeviče	8
1.1. Rodina a studium	8
1.2. Sibiřské lágry	9
1.3. Nepřítel Sovětského svazu	11
1.4. Léta v emigraci	12
1.5. Solženicyn dnes	13
Kapitola 2. - Pochopit Alexandra Solženicyna	14
2.1. Hlavní znaky Solženicynových děl	14
2.2. Solženicyn očima Západu	16
Kapitola 3. – Publicistika	18
3.1. Formování Solženicyna – publicisty	18
3.2. Vliv publicistiky na veřejnost a boj za svobodu slova	20
3.3. Diskreditace publicisty	25
3.4. Solženicyn a kritika Západu	27
3.5. Solženicyn v postsovětském Rusku	30
Kapitola 4. - Как нам обустроить Россию	32
Závěr	37
Seznam použité literatury	39
Dokumentární přílohy - A. I. Solženicyn - Čí je to vina, když loď ztroskotá	2
A. I. Solženicyn - Duchovní problém Západu	12

Úvod

Člověk si nevybírám dobu, ve které žije. Právě naopak, doba a místo jeho života jsou mu předem dány. Člověk se v této době učí žít a stává se osobností. Mnohdy je podroben těžkým zkouškám, pokud odolá a překoná nejrůznější potíže, stává se skutečným hrdinou své doby. Toto hrdinství spočívá především v síle a čistotě ducha, v tom, že svůj život neprožil ve lži.

A právě o jedné z nejzásadnějších a nejrozporuplnějších osobností ruské a světové literatury pojednává tato práce. Alexandr Isaakjevič Solženicyn - ruský prozaik, dramaturg a publicista. Nositel Nobelovy ceny za literaturu a odpůrce komunistického režimu v bývalém Sovětském svazu.

Se jménem Alexandra Isaakjeviče Solženicyna jsem se poprvé setkala, když se mi do rukou dostala jeho kniha Rakovina. Ještě více než zajímavý obsah knihy mě zaujal samotný osud spisovatele, který je bezesporu svázán s nejdůležitějšími okamžiky dvacátého století.

Tvorba i život spisovatele mě ovlivnily natolik, že jsem se rozhodla napsat na dané téma bakalářskou práci. A protože rozsah jeho díla je široký a jeho prózou už se zabývalo nespočet odborníků a bylo napsáno mnoho děl, pojednávajících především o umělecké tvorbě spisovatele, zaměřila jsem svou pozornost hlavně na jeho publicistickou dráhu a na to, jak jeho publicistika působila a působí na širokou veřejnost.

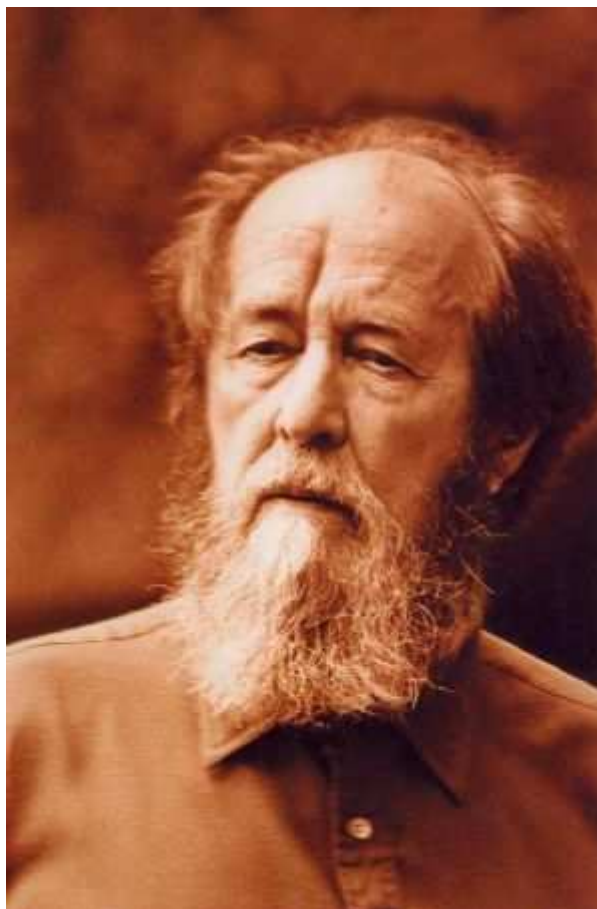
Hlavním cílem mé práce je přiblížit ostatním osobnost spisovatele, kterého většina z nás zná především jako autora světově proslulých děl Архипелаг Гулаг (Souostroví Gulag) a Один день Ивана Денисовича (Jeden den Ivana Děnisoviče). Dále umožnit čtenáři pochopit nejdůležitější aspekty jeho díla a především upoutat pozornost i na publicistickou tvorbu, která vyvolává rozporuplné reakce jak čtenářů, tak kritiků a která ho vynesla na pole slávy a uznání.

Pro snadnější pochopení zásadních názorů spisovatele uvádím v průběhu celé práce ukázky z jeho děl, názory dalších odborníků a kritiků. Do dokumentární přílohy jsem zařadila aktuální interview a část jeho přednášky na Harvardské univerzitě.

1. Život Alexandra Isaakjeviče

1.1. Rodina a studium

Alexandr Isaakjevič Solženicyn - ruský prozaik, dramaturg, publicista. Narodil se 11. prosince 1918 v kavkazských lázních Kislovodsku. Otec pocházel ze staré rolnické rodiny a jako student filologie se roku 1914 dobrovolně přihlásil do armády. Válku přežil, ale ještě před narozením syna zahynul nešťastnou náhodou při lovu. Solženicyn ho zachytil v literární postavě Sani Laženicyna v próze *Красное колесо* (Rudé kolo, 1937). Matka je zde vyobrazena jako Kseňa.

Maminka pocházela z rodiny bohatého sedláka a po smrti muže a narození syna, přestože byla vzdělaná - uměla výborně francouzsky a anglicky, ovládala těsnopis i psaní na stroji - nemohla sehnat dobře placenou práci. Zásadní překážkou byl totiž její původ. Taisija Zacharovna se tedy se synem přestěhovala do Rostova na Donu a nehledě na všechny potíže dokázala synovi zajistit vysokoškolské vzdělání. Zemřela během války. Solženicyn na ni vzpomíná v interviewu pro „New York Times“:

„...Vychovala mě v neuvěřitelně těžkých podmínkách. Ovdověla ještě před mým narozením a znovu už se nevdala - obávala se případné krutosti nevlastního otce. V Rostově jsme žili devatenáct let a celých patnáct let nám stát neposkytl byt. Po celou tu dobu jsme si pronajímali „chatrč“, kde byl neustále chlad, průvan a kde se topilo uhlím, kterého bylo tehdy nedostatek. Voda se nosila z daleka a co je to vodovod v bytě, jsem poznal teprve nedávno. Maminka uměla výborně anglicky a francouzsky, ale nikdy nedostala dobře placenou práci. Díky našim bytovým podmínkám byla často

nemocná...k jejímu hrobu mě pustili teprve až za dvanáct let po uvěznění....“
[New York Times. 30. 3. 1979.]

Nehledě na materiální problémy Solženicyn roku 1936 zakončil střední školu a byl přijat na matematicko-fyzikální fakultu. Už tehdy začal promýšlet román o únorové revoluci, později pojmenovaný Rudé kolo. Pod vlivem univerzitního prostředí se Solženicyn na revoluci dívá z marxisticko-leninského pohledu. Vzniká tu však i idea umělecky zobrazit počátky této události, především pak první světové války a soustředit se především na rok 1914.

Od roku 1939 současně dálkově studoval filozofii a literaturu v Moskvě. O rok později se oženil s kolegyní z fakulty, studentkou Natálií Alexejevnu Rešetovskou. Ještě před vypuknutím války roku 1941 promoval na Rostovské univerzitě a následně na to narukoval jako řadový voják do armády. Jako artilerista prošel s Rudou armádou trasu od Orla až do východního Pruska. Byl vyznamenán za statečnost, což mu ale nepomohlo, když se dostal do politického soukolí. Korespondence vojáků podléhala cenzuře a byla přísně střežena. Osudným se mu stal dopis korespondovaný příteli N. D. Vitkevičovi, kde kritizuje sovětskou armádu a jejího vrchního velitele, kterým byl J. V. Stalin. 7. července 1945 byl odsouzen a poslán na osm let do koncentračního tábora. O rok později ho jako matematika převedli do zvláštního vězení v Ščerbakově a poté v Zagorsku. Odtud putoval v roce 1947 do zvláštního zařízení pro vynikající mozky v Marfině u Moskvy. Atmosféru tohoto zařízení vylíčil v dvoudílném románu V kruhu prvním (1958-68).

1.2. Sibiřské lágry

V květnu 1950 byl Solženicyn poslán do zvláštního tábora v severním Kazachstánu do města Ekibastuz. *„Důvod popsal V kruhu prvním a autobiografické postavě inženýra Něržina, který odmítl spolupracovat na matematickém projektu, jelikož se nechtěl morálně zprofanovat.“* [Kšicová, D.: Oživlé svědomí jménem Solženicyn. Literární noviny 2006.] Solženicyn v táboře pracoval jako pomocný dělník, zedník a slévač. Tento koncentrační tábor se také stal námětem románu Jeden den Ivana Děnísoviče. Solženicyn v něm líčí stereotyp zoufalé dřiny v sibiřském mrazu a ostrém

větru. O událostech spojených s vydáním této knihy Solženicyn píše ve své autobiografii *Бодался теленок с дубом* (Trkalo se tele s dubem, 1975).

V roce 1953 byl po vypršení trestu poslán do vyhnanství do vesnice Kokterek v jižním Kazachstánu, kde na střední škole vyučoval matematiku, astronomii a fyziku. Ve vyhnanství u něho znovu propukla rakovina (roku 1951 mu byl vyoperován rakovinový nádor). Solženicynovi bylo povoleno strávit několik měsíců v taškentské nemocnici, kde se podrobil léčbě a navzdory špatné předpovědi lékařů se jako zázrakem vyléčil. Svůj pobyt v nemocnici pak zdokumentoval v povídce *Правая кисть* (Pravá ruka, 1960) a novele *Раковый корпус* (Rakovina, 1963-67). „Zobrazil v nich touhu po životě, jejímž kontrastem je zde naprostá lhostejnost zdravotnické nomenklatury.“ [Kšicová, D.: Oživlé svědomí jménem Solženicyn. Literární noviny 2006.]

Teprve období tání přineslo osvobození. V roce 1956 byl propuštěn a mohl se vrátit do středního Ruska. Přestěhoval se do městečka Milcovo ve Vladimírském kraji a začal tady vyučovat matematiku a fyziku. Žil u staré venkovanky, která se stala hlavní postavou díla *Матренин двор* (Matrjonina chalupa, 1959). Srdečná a pracovitá stará žena, která nikomu nikdy neodmítne pomoc, nakonec zahyne kvůli lidské hamižnosti.

Roku 1957 byl rehabilitován a opět se oženil s bývalou manželkou, se kterou byl dříve donucen rozvést se. Společně se přestěhovali do Rjazaně, kde pracoval jako středoškolský profesor. Zlomovým se pro něho stal rok 1961, kdy jeho přítel Л. З. Копелев donesl do redakce časopisu Новый мир (Nový svět) novelu Jeden den Ivana Děnisoviče. Solženicyn byl přijat do Svazu sovětských spisovatelů, což mu umožnilo věnovat se výhradně psaní. Od roku 1963 vydává tento časopis ještě další tři novely - Матренин двор a Случай на станции Кочетовка (Případ na stanici Kočetkova). Třetí próza Захар-Калита (Zachar Kalita) vyšla roku 1966 a to i přes zákaz KGB. Pak se sovětský tisk pro Solženicyna uzavřel na dlouhých dvacet dva let.

1.3. Nepřítel Sovětského svazu

Vše začalo 16. května 1967, tehdy Solženicyn odeslal otevřený dopis 4. sjezdu sovětských spisovatelů, v němž požadoval zrušení cenzury. Co následovalo, se dá přirovnat k honu na čarodějnice. Solženicyn byl vyloučen i ze Svazu spisovatelů. Přesto se jeho romány Rakovina a v Kruhu prvním dostaly do zahraničí, kde byly otištěny. Solženicyn pak sám tajně poslal na Západ i mikrofilm třísvazkového dokumentárního spisu Souostroví Gulag, který se stal okamžitě bestsellerem. Na návrh francouzského spisovatele Claudi Mauriaca byla Solženicynovi 8. října 1970 udělena Nobelova cena, tu mu však režim nedovolil převzít. Vízum nebylo uděleno ani delegaci, která chtěla cenu předat na švédském zastupitelství v Moskvě.

Solženicyn byl v tisku očerňován a dokonce označen za nepřítele Sovětského svazu. V březnu téhož roku se rozvedl s Natálií Rešetovskou a uzavřel sňatek s Natálií Dmitrijevnou Světlovovou. Rešetovská, která už v té době spolupracovala s režimem, vydala knihu, která měla spisovatele morálně zdiskreditovat. Kniha se volně prodávala pouze na Západě, v SSSR byla určena výhradně pro stranickou elitu.

12. února 1974, kdy se objevila a rychle rozšířila stať Жизнь не по лжи (Nežít ve lži), byl Solženicyn zatčen a rozhodnutím Prezidia Vrchního sovětu SSSR zbaven občanství.

13. února byl vyhoštěn. Na letišti ve Frankfurtu nad Mohanem na něho čekal Heinrich Böll.

1.4. Léta v emigraci

První dva roky v emigraci žil Solženicyn v Curychu, kam se za ním přestěhovala i jeho druhá žena s dětmi. Hned v roce 1974 založil Ruský fond pomoci politickým vězňům a jejich rodinám, kam putovaly všechny honoráře ze zahraničních vydání Souostroví Gulag.

V letech 1976 - 94 žil v Americe, kde si pořídil nevelkou usedlost v Cavendishi ve státě Vermont. Po celá ta léta pracoval na rozsáhlém desetisvazkovém díle Rudé kolo, jehož rozsáhlá epopěj u nás vyšla pod názvem Lenin v Curychu.

„Roku 1977 Solženicyn založil Celoruskou memoárovou knihovnu, jež měla napomoci tomu, o co usiloval od samého začátku, kdy se ve vězení učil z paměti všemu, co napsal a co byl nucen kvůli prohlídkám zničit. Paměť totiž pokládá za to nejdůležitější, co může zachovat lidskou duši.“ [Kšicová, D.: Oživlé svědomí jménem Solženicyn. Literární noviny 2006.] O tom se také můžeme dočíst v autobiografii Trkalo se tele s dubem.

„...в лагере пришлось мне стихи заучивать наизусть - многие тысячи строк. Для этого я придумал четки с метрической системой, а на пересылках наламывал спичек обломками и передвигал. Под конец лагерного срока, поверивши в силу памяти, я стал писать диалоги в прозе, маненько - силошную прозу. Память вбирала! Шло! Но больше и больше уходило времени на ежемесячное повторение всего объема заученого - уже неделя в месяц...“ [Солженицын, А. И.: Бодался теленок с дубом. Имка Пресс 1975.]

Brzy po té, co byl vyhoštěn ze země, Solženicyn nejednou hovořil o tom, že se do své rodné země vrátí. Byl asi jediný, kdo tomu věřil. Jeho sen se naplnil po rozpadu Sovětského svazu a uvolnění politické situace. Do Ruska se vrátil 27. května 1994.

Roku 1997 založil Solženicynovu literární cenu, udělenou například sibiřskému spisovateli V. L. Rasputinovi.

11. prosince 1998, kdy slavil osmdesáté jubileum narození, mu byl udělen pravoslavný řád Svatého knížete Daniila Moskevského, který na rozdíl od jiných cen přijal.

1.5. Solženicyn dnes

Zatímco u nás v současné době zájem o Solženicyna ustupuje, v samotném Rusku je tomu právě naopak. Vzniká řada odborných studií, pojednávajících o Solženicynově tvorbě. Na internetu se objevuje mnoho informací, reagujících na autorova vystoupení. K nám se bohužel literatura dostává až po objednání některé z knihoven, nejčastěji pak Slovanské knihovny v Praze. Nedostupný je například moskevský sborník Mezi dvěma jubilei.

Od ledna tohoto roku běží na prvním programu stanice „Россия“ vícedílný seriál v Kruhu prvním, který se setkal s velmi příznivou kritikou. Samotný Solženicyn napsal k tomuto seriálu scénář a také čte za scénou fragmenty románu.

Dále se připravuje k vydání Rudé kolo. Publikace se ujme nakladatelství „Время“, s kterým už je uzavřena smlouva. Dílo bylo nově upraveno a doplněno o některé pasáže a první tři svazky už vyšly.

Momentálně žije Solženicyn ve svém Moskevském domě, kde ho také v červnu 2007 navštívil ruský prezident Vladimír Putin. Hovořili spolu o aktuální situaci Ruska a o budoucnosti této země.

2. Pochopit Alexandra Solženicyna

„Když říkám, že Solženicyn je nejvlivnějším spisovatelem dvacátého století, nemyslím tím, že je nejlepším literárním autorem..., je ale jedinečným ve své schopnosti spojit pravdivost vyjádření s literárním plánem. Skutečně, nenapadá mě nikdo v celé historii, kdo by dovedl s takovou odvahou a literární zručností změnit společnost, ze které pochází. A do určité míry musíme Solženicynovým literárním dílům přisoudit podíl na svržení posledního impéria na zemi.“ [Edward, E. E.: přednáška v Občanském institutu. 3. 4. 1995. (viz. www.obcinst.cz)]

2.1. Hlavní znaky Solženicynových děl

Pochopit Alexandra Solženicyna znamená pochopit mnohé v historii dvacátého století - především v historii Ruska. Byla to doba masových, národních, osvobozeneckých a revolučních hnutí. Doba plná paradoxů, okázalých slov o spravedlnosti, bratrství a štěstí. Na druhé straně též století nevídaného vědecko-technického pokroku lidstva.

Alexandr Solženicyn se na scéně literatury objevil neočekávaně a jako blesk z čistého nebe na sebe rychle upoutal pozornost, kterou si udržel až do dnešní doby. Pro ruskou literaturu to znamenalo nejenom objev nového nadaného spisovatele, ale i začátek její nové etapy.

Nejprve bych se chtěla zmínit o třech hlavních bodech, které nám ho umožňují snáze pochopit a přijmout. A to: patriotizmus, láska ke svobodě a vytrvalost či odolnost. Někdo může oponovat, že uvedené črty jsou tradiční a nijak ojedinělé. Ale Alexandr Solženicyn je tradicionalista v tom smyslu, že jeho tvorba přirozeně navazuje na tradice ruské literatury, která se vždy snaží otevřít čtenáři oči a upoutat jeho pozornost.

Solženicynova tvorba se ubírá dvěma směry. V prvním z nich si klade otázku, co se s námi stalo a jak se projevila sovětská realita během desetiletí jejího působení po Velké říjnové revoluci. Tento směr charakterizují díla jako *Jeden den Ivana Děnísoviče*, *V kruhu prvním*, *Rakovina* a samozřejmě v neposlední řadě především *Souostroví Gulag*. Ve druhém směru vyvstává otázka, proč se to stalo a kde všechno započalo. Odpovědi hledejme v rozsáhlém románu *Rudé kolo*.

Jak už jsme řekli, Solženicynova próza se objevila znenadání a díky jeho nesčetným pracím se ke čtenáři dostala v krátkém okamžiku. Uvedu alespoň tři příklady, které nám pomohou utvořit si představu o podstatě jeho tvorby. Jedná se o novely z cyklu „Крохотки“. První z nich je ukázka z povídky „Костёр и муравьи“.

„Я бросил в костёр гнилое брёвнышко, недосмотрел, что изнутри оно густо населено муравьями.

Затрещало бревно, вывалили муравьи и в отчаяньи забегали, забегали поверху и корёжились, сгорая в пламени. Я зацепил брёвнышко и откатил его на край. Теперь муравьи многие спасались - бежали на песок, на сосновые иголки. Но странно: они не убежали от костра. Едва преодолев свой ужас, они заворачивали, кружились и - какая-то сила влекла их назад, к покинутой родине! - и были многие такие, кто опять взбегали на горящее брёвнышко, металась по нему и погибали там.“ [Солженицын, А. И.: Крохотки: 1958-1960. АСТ АСТ Москва 2007.]

Ve své tvorbě Solženicyn vyslovil mnoho hořkých slov o tom, co s námi bylo a je, ale i tato hořká slova byla pronesena ve jménu lásky k vlasti. Odhalil jimi tragédii, kterou prožily národy v Rusku. Popsal skutečný osud země, kterou nesmírně miloval. Zde se projevuje jeho patriotizmus.

Neštěstí a tragédie národa a jeho občanů spočívá v nesvobodě. A proto i láska ke svobodě hraje v Solženicynově literatuře zásadní roli. Jako příklad uvedu ukázkou z krátké novely „Шарик“.

„Во дворе у нас один мальчик держит пёсика Шарика на цепи, - кутёнком его посадил, с детства.

Понёс я ему однажды куриные кости, ещё тёплые, пахучие, а тут как раз мальчик спустил беднягу побегать по двору. Снег во дворе пушистый, обильный. Шарик мечется прыжками, как заяц, то на задние ноги, то на передние, из угла в угол двора, из угла в угол, и морда в снегу.

Подбежал ко мне, лохматый, меня опрыгал, кости понюхал - и прочь опять, брюхом по снегу! Не надо мне, мол, ваших костей, - дайте только свободу!“

[Солженицын, А. И.: Крохотки: 1958-1960. АСТ АСТ Москва 2007.]

Solženicyn odhaluje čtenáři hořkou pravdu národní tragédie a oslavuje vytrvalost a odolnost ruského národa, ve které bezvýhradně věří. Příkladem může být ukázka z povídky „Вязовое бревно“.

„Мы пилили дрова, взяли вязовое бревно - и вскрикнули: с тех пор как ствол в прошлом году срезали, и тащили трактором, и распиливали его на части, и кидали в баржи и кузова, и накатывали в штабели, и сваливали на землю - а вязовое бревно не сдалось!

Оно пустило из себя свежий зелёный росток - целый будущий вяз или ветку густошумящую.

Уж бревно положили мы на козлы, как на плаху, но не решались врезаться в шею пилой: как же пилить его? Ведь оно тоже жить хочет! Ведь вот как оно хочет жить - больше нас.“ [Солженицын, А. И.: Крохотки: 1958-1960. АСТ АСТ Москва 2007.]

Patriotizmus, láska ke svobodě a vytrvalost - tyto tři hlavní aspekty naplňují každou stránku jeho díla a každé stránce přidávají ojedinělou „solženicynovskou“ specifickou.

2.2. Solženicyn očima Západu

Solženicyn se stal hlavním „kronikářem“ dvacátého století. Od narození byl každý okamžik jeho života úzce svázán s nejdůležitějšími dějinami uplynulých let. Bylo pro mě tedy překvapením, jaký názor převládá na Západě o člověku, který po většinu svého života bojoval proti režimu a kterému KGB usilovala o život.

Na Západě ho předchází pověst člověka, který se staví proti demokracii a Západu jako takovému a není vděčný Spojeným státům za to, že mu nabídly azyl v letech, kdy byl vyhoštěn z Ruska. Tento pohled se objevil mezi těmi, kteří udávají krok v západní

kultuře. Dokonce se můžeme setkat s názory, které Solženicyna označují za šovinistického, autoritářského a mesiášského Rusa se sklony k extremismu.

Sám Solženicyn o názorech podobných lidí říká:

„Jedna věc je naprosto zřejmá: ne všechno, co zaslechneme, pronikne až k našemu vědomí. Jestliže nám něco úplně nejde do noty, je to ztraceno. Zmizí nám to přímo v uších anebo kdesi mimo, ale je to v nenávratnu.“ [Edward, E. E.: přednáška v Občanském institutu. 3. 4. 1995. (viz. www.obcinst.cz)]

Co je ještě více zarážejícím, je fakt, že obyčejní čtenáři rozumějí spisovateli lépe než tito intelektuálové. Situace v dnešním Rusku to jenom potvrzuje.

Přes to všechno se názory západních kritiků nepatrně zlepšují, zřejmě zareagovali na to, jak byl Solženicyn po návratu domů vřele přivítán. Paradoxem zůstává, že západní tisk spisovatele označuje za „nejoblíbenějšího žijícího Rusa“, ačkoliv pořádně nechápe proč.

Člověk, který změnil chápání tohoto století, by si zasloužil přece jenom více pozornosti, než jaké se mu na Západě dostává. Příkladem může být rok 1993, kdy papež Jan Pavel II. poskytl Solženicynovi dlouhé slyšení. O tomto setkání se americké zpravodajské pořady ani nezmínily, ačkoliv šlo tehdy o setkání dvou výjimečných osobností.

Solženicynův život byl velice dramatický, pravděpodobně nikdo toho pro obžalobu a odsouzení komunismu neučinil více než právě on. Jeho nejčastěji používaným slovem je pokání. Rusové se mohou očistit, jenom tehdy, když veřejně vystoupí a prohlásí: „Ano já jsem vinen, já jsem to udělal.“ Bohužel situace v Rusku je opačná, bývalá komunistická elita si pouze převlékla masky, změnila politickou stranu, stala se podnikateli a zdárně se udržela u moci. Pokání je tedy poselství, s nímž dnes Solženicyn vystupuje v Rusku.

3. Publicistika

3.1. Formování Solženicyna - publicisty

Solženicynova publicistika je na jedné straně neoddělitelně spojena s ruskou literární tradicí a na straně druhé k nám promlouvá jazykem dnešní doby. A přestože vypovídá o tragických událostech uplynulého století, vynesla Solženicyna na pole slávy a uznání. Jeho styl se odlišuje od ostatních originalit obsahu a jedinečnou estetikou, kterou vytvořil. V jeho člancích a vystoupeních se odrážejí otázky týkající se problémů historie, filozofie, sociologie, politologie a psychologie. Jako publicista se snaží vytvořit ucelený obraz světa a zamyslet se nad jeho budoucností.

Shromažďují se v ní zvláštnosti a rozpory dvacátého století. Především protiklady let šedesátých až devadesátých v Rusku. Alexandr Isaakjevič byl první v historii Sovětského svazu, kdo se pokusil o „otevřený dialog“ s vlastí. Právě on se stal zakladatelem „novinářské politiky“, kterou nekontroloval stát.

Abychom mohli posoudit, jak Solženicynova publicistika ovlivnila širokou veřejnost, je nutné se alespoň trochu zamyslet nad tímto samotným pojmem. Léta se tvořila tradice tohoto stylu, kdy mnohé osobnosti polemizovali o aktuálních otázkách své doby. Od dob Římanů prošla publicistika dlouhým vývojem a stala se neoddělitelnou součástí kultury. Historie byla svědkem vývoje publicistického stylu, sledovala, jak se

v jednotlivých stranách a v různých dobách formují myšlenky jednotlivců na nejrůznější aktuální témata a zásadní otázky té doby.

Podle vědců se ruská publicistika začala rozvíjet už v staroruské literatuře a letopisech. Pro její další vývoj bylo důležité devatenácté století, kdy se v ní začaly odrážet všeobecné názory na život společnosti. Ve dvacátém století se do popředí dostaly až dosud okrajová témata o historii, politologii, sociologii, ekologii a ekonomice. Její největší vliv na společnost pak můžeme pozorovat během dob krize a studené války. To vše formovalo Solženicyna jako publicistu.

Publicistika v popisu obrazu světa se těsně prolíná s uměleckou literaturou. Není se tedy čemu divit, když ruský spisovatel, považovaný za prozaika, najednou zakončí svou tvorbu manifestem o globální politicko-ekonomické problematice současnosti. Trefně to vyjadřuje L. Saraskinova, která říká: „*Ruským spisovatelům bylo vždy málo jedné literatury.*“ [Сараскина, Л.: Россия опять собирается с мыслями. Звезда 1994. №6.] Toto se v plné míře odráží i v Solženicynově tvorbě. Nejenom, že většina jeho uměleckých provedení vyšla z publicistiky (jako příklad můžeme uvést Rudé kolo), ale i naopak, myšlenky vyjádřené v literatuře přešly do publicistických vystoupení.

První Solženicynova povídka Jeden den Ivana Děnisoviče není také pouze mistrovsky napsané dílo, ale i novinářské odhalení. Umělecko-obraznou metodou spisovatel odkryl čtenářům krutou pravdu o světě pracovních táborů. Skrze tragédii, kterou prožívá hlavní hrdina, Solženicyn ukázal psychologický profil prostého a odolného ruského člověka, přežívajícího v nelidských podmínkách. V tomto ne příliš rozsáhlém díle se odrazil hlavní sociální konflikt mezi totalitním systémem a občanem.

Tak se také stalo, že jméno Solženicyna je spojené především s jeho prvními díly, jako jsou právě Jeden den Ivana Děnisoviče a Souostroví Gulag. Podobná fakta nejsou v historii ničím ojedinělá. Příkladem může být A. S. Puškin, kterého dlouhá léta považovali pouze za autora Ruslana a Ludmily a romantických poem. Příčinu podobných fenoménů můžeme vysvětlit dvojím způsobem. Za prvé, ne každý je schopen ocenit hloubku umělcových děl jako celku. Za druhé, obyčejní čtenáři brzy zapomínají na to, o čem se neustále nemluví.

Tyto důvody jsou tedy vysvětlením, proč si většina lidí vybaví při vyslovení tohoto jména pouze tato díla a jeho publicistika je opomíjena. A to i přes jeho žánrově pestrou tvorbu, jejíž neoddělitelnou součástí jsou články, vystoupení, interview a otevřené dopisy.

Na druhou stranu v tisku a mezi kritiky můžeme pozorovat naprosto opačnou tendenci. Zde je naopak vyzdvihována zejména jeho publicistika. Co se týče samotného Solženicyna, ten nejednou vyjádřil nespokojenost s tím, že právě jeho publicistická díla vzbouzejí v tisku největší ohlas. A nejenom to, spisovatel už několikrát zdůraznil, že své články, interview a řeči považuje za vynucené okolnostmi a spíše druhořadé.

„...vidíte, publicistikou já se vlastně zabývám nedobrovolně. Pokud bych měl možnost obrátit se ke krajanům prostřednictvím rádia, četl bych své knihy, neboť v publicistice a rozhovorech nemohu ani z poloviny vyjádřit to, co je v mých knihách...“

„...interview – není úkolem spisovatele. Devět let jsem se držel stranou od poskytování rozhovorů a nijak toho nelituji...“

„...Bohužel vím, že většinu mých knih Rusko nepřečetlo. Vždyť Gorbačov zadržoval všechno až do posledního okamžiku. A i v té době, kdy povolili vydávat ostatní emigranty, označované za nežádoucí, mě nepovolili. Dříve jsem se domníval, že se vrátím do Ruska až po mých knihách a mě budou znát jako autora. Dnes už mě jako autora neznají, spíše jako publicistu...“ [Мокроусов, А.: Возвращение Солженицына. Огонек 1994. №27.]

Čtenáři a kritici vidí spisovatelův úkol jinak. Pro nás je těžké rozlišit, kde končí umělec a začíná publicista, filozof nebo politik.

3.2. Vliv publicistiky na veřejnost a boj za svobodu slova

Solženicynova publicistika v sobě skrývá i určité proroctví. Například podle M. M. Golubkova byl Solženicyn posledním spisovatelem, v jehož literatuře a publicistice zaznělo „prorocké slovo“. A byla to právě víra v sílu spisovatelových slov, která Solženicynovi dodala odvahy obrátit se přímo k pohlavárům SSSR, prezidentovi USA, k metropolitovi a dalším vlivným osobnostem politického i duchovního světa.

Během svého působení v publicistické sféře - tedy od 60. let, kdy přišla neočekávaná popularita, až do dnešní doby - Alexandr Isaakjevič neustále zdůrazňoval, jak důležitá je pravda. Právě víra v pravdivost slova mu dala vyniknout v sovětské publicistice, která by se dala charakterizovat čtyřmi slovy - totalitní, propagandistická, zpolitizovaná a cenzurovaná. Nezávisle na tom, zda jde o dílo umělecké, naučné či publicistické, vždy mohlo vyjít a dostat se ke čtenáři pouze za určitých podmínek - potřeba bylo povolení, víza, podpisy odpovědných pracovníků... To se samozřejmě projevilo na kvalitě tehdy vycházející tvorby. Proto Solženicynova pravdivá díla, která se zcela odlišovala svou otevřeností, na sebe upoutala takovou pozornost.

Solženicyn jako první začal bojovat proti „železné oponě informační izolace“. Pochopil obrovský význam, sílu a možnosti slova a předpověděl, jak mocné se stanou hromadné sdělovací prostředky. Typická se pro něho stala věta: „Слово разрушит бетон.“
[<http://solzhenitsyn.ru>]

Solženicyn hlásal svobodu slova, právo na informaci, ale též si uvědomoval zodpovědnost, kterou na sebe autor bere, když se pokouší působit na širokou veřejnost. Prostřednictvím médií lze ovlivnit masy, formovat obraz života, myšlení i psychiku člověka. V podstatě můžeme jejich vliv pocítit v každé sféře našeho života. Tím větší je tedy zodpovědnost těch, kteří berou do ruky pero a sdělují nám informace.

V šedesátých a sedmdesátých letech v SSSR vycházelo 7514 deníků. Což byl propastný rozdíl v porovnání se začátkem dvacátého století, kdy se číslo vycházejících žurnálů pohybovalo okolo 1055. Na každou sovětskou rodinu tak tedy připadaly až čtyři různé

deníky. Slovo bylo zbraní, kterou Solženicyn využíval v boji proti lži a stal se tak duchovním vůdcem a zakladatelem opozice sovětského režimu.

A právě představitelé totalitního systému si uvědomovali, jak silného protivníka v Solženicynovi mají. Pro nikoho tedy nemůže být překvapením, že v roce 1963 byla autorova tvorba zakázána. Po několika neúspěšných pokusech zveřejnit svá díla, Solženicyn přistoupil na jinou hru. Už nadále nevydával literaturu tajně, ale otevřeně ji předával do rukou svých blízkých a známých, kteří ji tiskli a šířili formou samizdatu. Tento krok se stal rozhodujícím v přeměně spisovatele v „politika“. Solženicyn odkryl karty a poslal doporučený dopis přímo L. I. Brežněvovi, v němž požadoval vrácení archivu, který mu byl nezákonně zabaven. Bohužel odpovědi se nedočkal a tak se rozhodl zvolit jiný způsob, jak hájit svou tvorbu.

V této době se též připravoval Svaz spisovatelů SSSR ke čtvrtému sjezdu. Solženicyn, nehledě na již značně velikou popularitu, nepatřil mezi členy tohoto fóra. Za těchto okolností se proto obrátil ke kolegům prostřednictvím otevřeného dopisu.

Dopis IV. sjezdu Svazu sovětských spisovatelů byl napsán 16. května roku 1967 a obdrželo ho prezidium sjezdu, delegáti, členové svazu a redakce literárních novin a časopisů. Současně se též šířil samizdatem. V otevřeném dopise Solženicyn píše o pronásledování na schůzích, uvádí příklady cenzury a požaduje od svazu ochranu spisovatele před zvůlí státu. Autor si je dobře vědom rizik, která podstupuje a na závěr dopisu zdůrazňuje: *„Никому не перегородить путей правды, и за ее движение я готов принять и смерть.“* [Солженицын, А. И.: Публицистика. Ярославл 1995-1997.]

Dopis se rozšířil po celé zemi a v den zakončení sjezdu byl s autorovým souhlasem vytištěn ve francouzském deníku „Le Monde“. Jeden exemplář byl předán radiostanici BBC, kde byl okomentován následujícími slovy:

„Мужественное письмо Солженицына потрясло основы интеллектуальной жизни в Советском Союзе.“ [Решетовская, Н. А.: Александр Солженицын и читающая Россия. Советская Россия 1990.]

Solženicyn pochopil, že právě podpora Západu a široké veřejnosti se stává zárukou jeho bezpečnosti. Reakci, kterou dopis způsobil v západní společnosti, převýšil dojem zanechaný Jedním dnem Ivana Děnisoviče. Povídku vytvořil talentovaný spisovatel, kdežto dopis byl projevem hrdinství a odvahy. V očích Západu se tak Solženicyn jevil jako bojovník proti totalitnímu systému, který nepatří už jen své zemi.

Od tohoto okamžiku Solženicyn aktivně používal žánr „přímého rozhovoru“ s vlastní. Po vyloučení ze Svazu spisovatelů (4. 10. 1969) napsal další otevřený dopis, tentokrát adresovaný sekretariátu Svazu spisovatelů RSFRS. V něm už přímo kritizuje ideologii SSSR a obrací se ke svým oponentům s prorocím:

„Посмотрите на циферблаты! Ваши часы отстали от века. Откиньте дорогие тяжёлые занавеси! Близок час.....каждый из вас будет искать, как выскрестит свою подпись под сегодняшней резолюцией.“ [Солженицын, А. И.: Публицистика. Ярославль 1995-1997.]

Tento dopis vzbudil jak v zahraničí, tak v SSSR vlnu odporu proti pronásledování spisovatele. Slavné a známé osobnosti požadovali projednání tohoto faktu na schůzi Svazu spisovatelů. O Solženicynově popularitě a jeho vysoké autoritě v SSSR svědčí i fakt, že v anketě, která proběhla roku 1967, se stal Alexandr Isaakjevič nejoblíbenějším sovětským spisovatelem. Toto jenom potvrdil rok 1970, kdy byla Solženicynovi udělena Nobelova cena za literaturu.

Po tomto vyznamenání, které mu bohužel bylo zabráněno převzít, spisovatel začal s novou fází boje proti cenzuře a boj za legitimizaci jeho děl v Sovětském svazu. 14. října 1970 píše dopis „hlavnímu ideologovi“ země M. A. Suslovovi, v němž požaduje vydání Rakoviny a stažení obžaloby těch, kteří byli odsouzeni za četbu a šíření jeho literatury. Odpovědí mu však bylo zesílené pronásledování ze strany státu.

V těchto podmínkách je tedy připravována řeč „Нобелевская лекция“. Toto dílo bylo napsáno ku příležitosti převzetí Nobelovy ceny. Bohužel Solženicyn, jak už jsem uvedla, cenu osobně převzít nemohl a tak byl text tajně poslán do Švédska a tam roku 1972 opublikován. Článek vyšel rusky, švédsky a anglicky v oficiálním sborníku výboru Nobelovy ceny „Les prix Nobel en 1971“. Ve vlasti si ho čtenáři mohli přečíst až po osmnácti letech v roce 1989 v deníku „Новый мир“.

V této řeči, jedné z nejzásadnějších, nás Solženicyn přesvědčuje, že umělecká literatura je jedním z klíčů ke spasení světa. Zejména umění může vytvářet lidskou duši a literatura se stává živou památkou národa:

„...горе той нации, у которой литература прерывается вмешательством силы - это не просто нарушение свободы печати, это - замкнутие национального сердца, иссечение национальной памяти. Нация не помнит сама себя, нация лишается духовного единства, при общем как будто языке соотечественники вдруг перестают понимать друг друга...“ [Солженицын, А. И.: Публистика, статьи, речи. Имка Пресс 1981.]

V dalších publicistických dílech (Мир и насилие či Жить не по лжи) se Solženicyn zabývá a zdůrazňuje myšlenku o nezbytnosti zachovat nedotknutelnost spisovatele, ve smyslu umožnit mu psát pravdu a netrestat ho za to.

Příkladem může být již zmiňované dílo „Жить не по лжи“. Tato výzva vznikla v letech 1972-73 a byla původně zamýšlena jako ideologický vzdor, ale postupem času získala více osobní formu a stala se apelem občana proti režimu. Text byl dokončen v září 1973 a autor plánoval publikovat ho společně s „Письмом вождям“. V lednu roku 1974 však díky vydání Souostroví Gulag došlo k vyostření situace a tak byl text uložen na několika tajných místech. Bylo též domluveno, že pokud dojde k zadržení autora, má být text okamžitě publikován. Tak se i stalo. 13. února 1974 byla výzva poslána samizdatem na Západ. Jako první ji zveřejnil londýnský deník „Daily Express“. Text byl dále publikován v mnoha světových denících a novinách.

Samotný obsah je velice působivý a hned po vydání vyvolal veliký ohlas. Solženicyn psal tento apel v době, kdy už se nad ním stahovala mračna. Je to především výzva k lidem. Poukazuje na to, že lidé se nacházejí ve strachu, ztratili odvahu, hrdost i duši. Neustálé opakování - my s tím nemůžeme nic udělat, lépe čekat - je lživé.

Hlavním zlem je pro něho lež, která se nedá udržet jinak než násilím a strachem. Klíčem k řešení je oprostít se od lži. Vyjít a říct, co si opravdu člověk myslí. Jen tím se můžeme vzepřít nesmyslné ideologii a stát se opět čestnými a hodnými cti.

V polovině textu se autor staví do pozice „kazatele“. Hlásá zde „nové desatero“, jak nežít ve lži. Solženicyn chápe, že cesta není jednoduchá. Především pro mladé lidi, kteří začínají společný život, je toto rozhodnutí velice složité a dá se říci životu nebezpečné. Přesto je to pro něho ta pravá cesta. K jednotlivci se připojí tisíce a heslo pravda zvítězí, se stane skutečností. Pokud ruský národ nenajde odvahu, konstatuje pouze:

„К чему стаду дар свободы?“ [<http://solzhenitsyn.ru>]

Jeho publicistické dopisy, řeči a články nejsou jen prostá díla, jsou obrazem jeho života a ukázkou toho, jak překonat strach. Dokonce i jeden z jeho největších kritiků А. Л. Янов byl nucen přiznat:

„Солженицын был и для многих еще и остается символом того, на что мы сами не оказались способными. И дело не только в художественном даре или легендарном мужестве, дело еще и в той роли, которую сыграл Солженицын в духовном раскрепощении страны.“ [<http://solzhenitsyn.ru>]

V těsné souvislosti s výše uvedeným je i dílo „Письмо Всероссийскому Патриарху“, jehož hlavní myšlenka spočívá ve spouře proti zlu. Podle jeho názoru by se především představitelé ruské pravoslavné církve měli postavit do čela tohoto boje. Demonstrovat připravenost přinést oběti, tak jako to činili první věřící v boji za svou víru. Nehledět na těžkosti a problémy s tím spojené, vytrvat a bojovat. Co mohlo následovat, jaké represe a utiskování čekaly na tyto odvážlivce, se zmiňují v následující kapitole Diskreditace publicisty.

3.3. Diskreditace publicisty

Země, ve které Solženicyn žil a pracoval, byla v očích celého světa ideologizována státem, kde se jazyk používal jako mocná zbraň k ovládnutí vlastních občanů. Dokonce i nejméně používané pojmy ve sdělovacích prostředcích byly speciálně zkonstruované pro politické potřeby a využívaly se s cílem zmanipulovat veřejné mínění. Tímto způsobem byla státní ideologie podpořena celou silou médií v SSSR a často tak přiměla občany zřít se kritérií pravdy a spravedlnosti.

A právě taková byla kampaň za očernění a diskreditaci Solženicyna, jehož činnost byla přísně hlídána bezpečnostními orgány státu. 14. února 1974 hlavní úřad pro ochranu státního tajemství v tisku vydal rozkaz ve znění:

„Изъять из библиотек общего пользования книготорговой сети...отдельно изданные произведения Солженицына А. И., а также журналы, где они были опубликованы...Изъятию подлежат также иностранные издания, в том числе журналы и газеты с произведениями указанного автора.“ [<http://solzhenitsyn.ru>]

Tento příkaz tedy vysvětluje, proč dnes v knihovnách, kde neměli speciální archiv, chybějí ta čísla deníku „Новый мир“, kde byly publikovány články A. I. Solženicyna - jednoduše byly zničeny.

Do roku 1988 bylo nepřipustné vzpomínat na Solženicyna, pokud se o něm hovořilo, tak pouze v negativním smyslu. Příkladem mohou být články, ve kterých je kritizována úroveň jeho tvorby, ve kterých je označován za falzifikátora a pisálka bez vkusu.

Jedna z forem „antisolženicynovské kampaně“ spočívala ve vytvoření izolace kolem spisovatele. K tomu napomáhala pronásledování lidí, projevujících přátelské vztahy k Alexandru Isaakjeviči nebo k těm, co se kladně vyjadřovali nebo jenom četli jeho tvorbu. V interview pro deník „New York Times“ (1972) sám spisovatel hovoří o této izolaci, ve které se ocitl jako člověk a jako autor: *„Вам, западным людям, нельзя вообразить моего положения. Я живу у себя на родине, пишу роман о России, но материалы к нему мне труднее собирать, чем если бы я писал о Полинезии.“*

Мне прегражден доступ к центральным и областным архивам. Мне нужно объезжать места событий, вести расспросы стариков, последних умирающих свидетелей. “

3.4. Solženicyn a kritika Západu

Solženicyn se před deportací ze SSSR zabýval otázkou: „Jakou roli hraje USA ve světě a jaké jsou vztahy USA vůči ostatním státům?“ Ve spisovatelových článcích ze začátku sedmdesátých let se klíčovým tématem jeví vzájemný vztah Západu a Ruska.

I za hranicemi SSSR Solženicyn zůstal zapřisáhlým „antikomunistou“, což se projevilo i během jeho cestování po USA, kde na různých místech probíhaly jeho přednášky. Poukazuje na vykořisťování v Sovětském svazu, které je více kruté než před revolucí, vzpomíná na umlčovací metody, na zničení celých sociálních vrstev obyvatelstva: duchovenstva, kozáků, dvořanů, inteligence... Požaduje přivést k odpovědnosti režim teroru za „ukrajinský hladomor“, za vyhnanství národů, za vytvoření gulagů atd...

Solženicyn dobře chápe, jaká témata jsou společensky přípustná a kterým je lépe se vyhnout, protože jsou určitým „tabu“. Přesto se ve svých přednáškách drží hesla mluvit pravdu a jenom pravdu a vypovídá o tom, co Západ nerad slyší:

„...все эти пятьдесят лет мы наблюдаем непрерывную постоянную поддержку со стороны бизнесменов Запада, они помогли советским коммунистическим вождям, их неуклюжей, нелепой экономике, которая не могла бы никогда справиться...“ [Солженицын, А. И.: Речь в Вашингтоне. Звезда 1994. №6.]

Když se držitel Nobelovy ceny, disident a bezesporu odvážný člověk (ačkoliv nebyl jediný, kdo projevil odvahu a postavil se totalitnímu systému) objevil v Americe, upoutal na sebe pozornost vlivných obyvatel USA. Mezi nimi byli jak jeho příznivci, tak jeho odpůrci. Spisovatel však nechtěl uzavírat žádné politické pakty a podporovat jedny či druhé. Místo toho varuje před komunistickou hrozbou a současně také neskrývá své nepřilíživě lichotivé názory na západní demokracii. Ve svém článku „На возврате дыхания и сознания“, napsaném ještě před vynucenou emigrací, Solženicyn hovoří o hrozící světové krizi. Řešení vidí ve vytvoření nové zbožné civilizace. Současná

západní demokracie podle jeho názoru zavádí lidstvo ve slepou „uličku anarchismu“. Na Západě dochází k aktivnímu procesu oslabení vůle a ztráty duchovních hodnot života.

Základní postoje jeho vztahu k západní demokracii pak můžeme nalézt v práci „Мир и насилие“, v níž kriticky ohodnotil pokrytectví protestních akcí, probíhajících na Západě: „...*протестуют там, где не опасно для жизни, где ожидают отступления оппонента и где не попадешь под осуждение левых кругов...*“ [Солженицын, А. И.: Публицистика. Ярославль 1995-1997.]

Solženicyn nekritizuje Západ jako takový a samu demokracii, ale slabosti západního způsobu života. V roce 1978 byl pozván na Harvardskou univerzitu, kde vystoupil se svou přednáškou. Ve své řeči pokračuje v kritice a odsuzuje západní ideál štěstí, ve kterém vidí jen snahu získat materiální hodnoty, jakými jsou blahobyt a komfort, vše na úkor duchovního života. Nejvíce tomuto novému pohledu odpovídá interview, které vyšlo v deníku „New York Times“ v roce 1983. Již dříve v „Нобелевской лекции“ hovořil Solženicyn o roli literatury a umění, jejichž prostřednictvím si lidstvo může předávat zažitě zkušenosti – z generace na generaci, národ národu, člověk člověku - a tím se vyvarovat opakování chyb. Nyní přiznává ztrátu naděje a hořkými slovy vypovídá:

„...Я раньше думал, что можно разделить, передать опыт от одной нации к другой, хотя бы с помощью литературы. Теперь я начинаю думать, что большинство не может перенять чужого опыта, пока не пройдет его само...“ [Солженицын, А. И.: Публицистика. Ярославль 1995-1997.]

Solženicyn truchlí nad svým omylem a klade si otázky: „Je možné nebo není předat zkušenost těch, kteří trpěli, těm, které ještě utrpení čeká? Je schopná se část lidstva poučit hořkou zkušeností té druhé části? Je možné varovat před nebezpečím?“ Úkol spisovatele, jak ho chápe Solženicyn, je nejenom vidět cizí bolest, ale pomocí těchto dramatických událostí předpovědět budoucnost.

Jak už jsem uvedla, první léta v zahraničí vedl Solženicyn aktivní veřejný život. V této době vyšla i většina jeho publicistických děl. Po vystoupení na Harvardu spisovatel

ztrácí možnost působit na veřejné západní mínění prostřednictvím světových médií. Jeho publicistika přestala být jednoduše vydávána. Důvod byl prostý. Solženicyn se názorově rozešel nejenom s vedoucími politickými silami, ale i s jednotlivými vlivnými osobnostmi, o kterých se nelichotivě vyjadřoval v článcích a vystoupeních.

Ve svých pohledech na historii a budoucnost Ruska se Solženicyn neshodl ani s ruskými emigranty (disidenty), kteří se neomezovali ve výrazech na účet Ruska. Spisovatel je stoprocentně přesvědčený, že většina Američanů si utvořila názor na Rusko na základě povídek a vyprávění emigrantů „tzv. třetí vlny“, kteří se soustředili hlavně na hanobení vlasti. Co mu především vadí a na co markantně upozorňuje, je zaměňování výrazů. V článku „Чем грозить Америке плохое понимание России“ zdůrazňuje:

„...Мировую болезнь коммунизма неразделимо смешивают с той страной, которой он овладел первой, Россией. Ошибочно использовать слова Россия вместо СССР, русские вместо советские. Соотношение между ними такие же, как между человеком и его болезнью...“ [Солженицын, А. И.: Публицистика. Ярославль 1995-1997.]

Jeho nejostřejší kritika se též snesla na dodávání nových technologií do SSSR. Zdůrazňuje, že existence sovětských „otrokářů“ stojí a padá právě na západní ekonomické pomoci.

„...Почему надо снова и снова продавать коммунистическому тоталитаризму технику - сложную, тонкую, то, что нужно ему для вооружения, для подавления своих граждан...“ [Солженицын, А. И.: Публицистика. Ярославль 1995-1997.]

Tím si samozřejmě znepřátelil ty lidi, kteří prostřednictvím tohoto obchodu bohatli. Za pravdu mu ale dal prezident Ronald Reagan, za jehož vlády byla provedena celá řada opatření, maximálně omezujících přístup Sovětského svazu k západním technologiím.

Čím se Solženicyn definitivně znelíbil především Američanům, byla podle mého názoru událost z roku 1982, kdy prezident R. Reagan přijal v Bílém domě osm emigrantů ze SSSR. Americké deníky už měsíc před událostí přinášely informace o tomto setkání.

Účast spisovatele světového jména, skandálně vyhnaného z Ruska, se stala hlavním tématem médií. Pro všechny tedy bylo šokem, když Solženicyn pozvání odmítl. Důvodem bylo především to, že prezident USA hodlá diskutovat o osudu Ruska s těmi, kteří opustili vlast z vlastní vůle. Americké i emigrantské noviny bezprostředně na toto odmítnutí reagovaly. Bylo patrné, že americká veřejnost byla odmítnutím této pocty dotčena. Média obvinila Solženicyna z toho, že se proměnil v symbol ruského extrémního nacionalismu. Alexandr Isaakjevič byl donucen na obvinění odpovědět otevřeným dopisem samotnému Ronaldu Reaganovi. V něm vysvětluje své postoje a důvody tohoto kroku. Zdůrazňuje, že setkání by mohlo být užitečné oběma stranám, pokud by prezident Spojených států našel čas pro osobní rozhovor s ním. Charakteristickým je také to, že zejména v tomto dopise hlásá své krédo, co se týče otázky nacionalismu.

„...Я вообще не националист, а патриот. То есть я люблю свое отечество, и от того хорошо понимаю, что и другие любят свое. Что я явлюсь символом крайнего русского национализма, эта формулировка оскорбительна для моих соотечественников, страданиям которых я посвятил всю мою писательскую жизнь...“ [Солженицын, А. И.: Собрание сочинений. Книжный клуб 2001.]

Výše uvedené informace objasňují to, o čem jsem se již zmiňovala v kapitole Solženicyn očima Západu, kdy mu určité kruhy nedokáží odpustit nemilosrdnou kritiku.

3.5. Solženicyn v postsovětském Rusku

V roce 1994 Solženicyna vítala celá země. Touto událostí byla zaměstnána většina médií. Novinové titulky hlásaly: *„Душа всякого русского не может не возрадоваться этому возвращению.“* [<http://solzhenitsyn.ru>] Ale i tehdy se vyskytly určité pochyby o tom, zda Solženicyn může navázat na obrovský vliv na veřejnost, který měl před deportací: *„...и вот теперь человек из прошлого прилетает в Россию...“* [<http://solzhenitsyn.ru>] Těchto pár slov hlásá, že čas Solženicyna už skončil. Noviny však podporovaly zájem o jeho osobu a vydavatelství dále tiskla jeho knihy. Bohužel jedna věc je počet vydaných publikací a druhá počet Rusů, kteří je přečetli. Boom popularity A. I. Solženicyna po jeho návratu do vlasti byl částečně

vykonstruovaný médií a to za účelem udělat na slavném jméně komerční nebo politický obchod.

Po dvaceti letech v zahraničí se Solženicyn vrátil do změněného Ruska a je možné říci i k druhému národu. V šedesátých letech ho podporovala většina vlasti, která v něm viděla lídra opozice totalitního systému. To se však v novém Rusku změnilo. Vyrosla nová generace, která už v něm nespatořovala to, co generace předešlá. Po obrovské popularitě tak přišla další izolace, která byla podobná té americké. Toto „izolační vakuum“ Solženicyn občas přerušil příležitostným vystoupením, přednáškou a několika rozhovory, které poskytuje jak zahraničním, tak ruským médiím.

Dalo by se říci, že Solženicyn byl novou situací, která vznikla v porevolučním Rusku, zklamán. Po návratu věřil, že každodenním vystoupením v televizních besedách je možné zlepšit život, vlast, národ...Bohužel proroky současná doba příliš nemiluje. Jeho předpovědi tak začaly vzbouzet nelibost. Tím spíše, že tehdy začala éra tzv. oligarchů a publicista nepřestal poukazovat na to, jak byl národ ožebračen.

Dnes Solženicyn upozorňuje na to, že Rusko stále ještě zápasí s problémy podobnými situaci, která vedla k pádu carského režimu v roce 1917. Solženicyn varuje ruské politiky před nebezpečím, které vyplývá z obrovských rozdílů mezi chudými a bohatými obyvateli, z kontrastů životních stylů a morálních postojů v moderním ruském hlavním městě v porovnání s mnohem chudobnějším venkovem.

4. Как нам обустроить Россию

Часы коммунизма - своё отбили.

Но бетонная постройка его ещё не рухнула.

И как бы нам, вместо освобождения, не расплющиться под его развалинами.

[Солженицын, А. И.: Как нам обустроить Россию. Литературная газета 1990.]

V roce 1990 Alexandr Isaakjevič Solženicyn adresoval nově vznikající straně svůj manifest Как нам обустроить Россию (Jak bychom měli uspořádat Rusko). Toto dílo jsem zařadila do své práce, protože představuje zlomovou hranici mezi boomem popularity spisovatele a izolací nebo spíše stažením se do ústraní, ve kterém se nachází dodnes.

Zajímavý je i žánr tohoto textu. Někteří odborníci ho považují za traktát či manifest. Samotný Solženicyn o něm hovoří jako o práci nebo neutrálně jako o brožuře. Z toho můžeme vyvodit, že spisovatel nepřikládá mnoho významu formě textu. Hlavním zůstává možnost obrátit se prostřednictvím práce k početnému čtenářskému obyvatelstvu Ruska.

Co se týče obsahu, najdeme zde autorovi stanoviska k základním politickým otázkám, kterými se Solženicyn zabýval i dříve (např. v přednášce na Harvardu roku 1978). Práce je politickým průzkumem, jehož cílem je hledání ruské nacionální myšlenky. Současně zde autor hledá způsob řešení politické krize, která vznikla na přelomu osmdesátých a devadesátých let, kdy se Rusko měnilo v demokratický stát. Solženicyn se zde pokouší nalézt i odpovědi na otázky: „Jakého dědictví jsme se zřekli a co s tím teď učinit?“ Na základě detailní studie ruské historie a kritické analýzy západního života Solženicyn navrhuje svérázný projekt budoucího Ruska, založeného především na vysoké duchovnosti.

Forma manifestu je napsána s téměř matematickou přesností. V kapitole „Ближайшее“ je projednávána historická, politická, ekonomická i morální situace, která vznikla na počátku devadesátých let v Rusku. V druhé části „Подальше вперед“ se tato situace hodnotí a navrhují se zde způsoby přestavby státního mechanismu (a to na základě

historické zkušenosti Ruska), která je nezbytná pro stabilizaci státu a zvýšení úrovně života společnosti. Každá část se skládá z patnácti podkapitol, majících svou pevnou strukturu. Rozsah textu je většinou stránka, stránka a půl. V kapitolách se Solženicyn zabývá určitým problémem, analyzuje ho a předkládá řešení. Obecně lze říci, že třemi hlavními aspekty tohoto díla se jeví: hledisko nacionální, demokracie a její instituce, duchovnost, jako faktor veřejného života.

Z obsáhlého textu jsem vybrala několik ukázek, které jsou z mého hlediska zajímavé a především v nich nalezneme výše uvedené aspekty. Hned v první kapitole „Мы на последнем докате“ Solženicyn mluví o tragických následcích totalitní vlády v zemi a o žalostném stavu Ruska. Hořkými slovy popisuje vydrancovanou zemi, kde přírodní bohatství bylo rozprodáno a kde miliony lidí byly odtrženy od svých rodin a tisíce zmizely.

V „Слове к великороссам“ spisovatel vyzdvihuje dilema: buďto impérium, které představuje živoření nebo nový stát, který neusiluje o násilné udržení cizích národů. *„Не к широте державы мы должны стремиться, а к ясности нашего духа в остатке ее.“* Osvobozením od některých republik se může Rusko rozvíjet zevnitř. Solženicyn zde vyslovuje smělou myšlenku a navrhuje, jak ji realizovat. V kapitole „Процесс разделения“ popisuje projekt mechanismu parcelace. Návrh o bezodkladném oddělení dvanácti republik spisovatel obhajuje tím, že pokud k tomu nedojde, můžeme očekávat národnostní nepokoje. Je též nutné promyslet práva menšin v nově vzniklých státech. Dále si zadává otázku, kde vzít prostředky pro nadcházející změny a vytyčuje možné zdroje: přestat podporovat tyranské režimy, které vznikly díky komunismu v různých částech světa, zredukovat armádu a prostředky na umělé volební kampaně a v neposlední řadě zbavit komunistické strany vlivu na ekonomický a kulturní život společnosti. Tyto změny nemají být provedeny násilně, nýbrž vlastním veřejným pokáním.

Obecné řešení problému vidí v duchovním znovuzrození národa. Je přesvědčen, že víra je to nejdůležitější a bez víry Rusko jako celek nemůže existovat. Ideologie sovětského státu byla jen umělou silou, ale pravoslaví drželo slovanské národy pospolu v průběhu tisíciletí. *„...если не пробудится сознание людей, никакие экономические планы нас не спасут и ни одно правительство не удержится...“*

Zvláštní místo v demokratických přeměnách má otázka o půdě. V kapitole „Земля“ Solženicyn zdůrazňuje prvotní význam správného řešení tohoto problému pro Rusy: *„Ослабление тяги к земле - большая опасность для народного характера.“* Spisovatel nevěří, že je možné tuto situaci řešit zaměněním kolchozů za pronájem: *„Если пойти на аренду, то только на пожизненную, с неограниченной передачей крестьянами земли по наследству.“* A když už pronájem, tak v budoucnu musí přejít do osobního vlastnictví. Avšak i zde jsou nutná přísná opatření, aby se půda nedostala ke spekulantům.

Tento problém dále rozvíjí v kapitole „Хозяйство“, kde tvrdí, že nezávislost občana stojí a padá na osobním vlastnictví. Též zde varuje před vytvořením monopolů. Růst těchto společností je nutné regulovat antimonopolním zákonem a zvýšením daní. Další nebezpečí spatřuje v západním kapitálu, který je sice podle něho též důležitý, ale musí zde vládnout partnerský vztah.

„...теперь пытаться спасать через иностранный капитал. Он будет литься к нам тогда, когда обнаружит у нас для себя высокую прибыльность. Но не заманивать к нам западный капитал на условиях, льготных для него и унижительных для нас, только придите и владейте нами - этой расторговли потом не исправить, обратимся в колонию...“

Solženicyn nezapomněl ani na provincie. Zda se země stane úspěšnou, nezávisí pouze na velkoměstech, jakými jsou Moskva či Petrohrad, ale především na provinciích. *„Ключ к жизнеспособности страны и к живости ее культуры - в том, чтобы освободить провинцию от давления столиц.“* Velký význam přikládá i rodině a škole. Ve stejnojmenné kapitole hovoří o nezbytnosti zvýšit prestiž školství a reformu začít u samotných učitelů a profesorů. Tento úkol je stejně závažný jako všechny ekonomické. Pravá přeměna vlasti není možná bez státní péče o děti a rodiny, které jsou budoucností demokratického státu.

Závěr první části plynule navazuje na část druhou, kde se Solženicyn zabývá otázkou lidských práv. Jako první hovoří o jejich určitém omezení. *„Большинство, если имеет власть расширяться и хватать - то именно так и делает. Это и губило все правящие классы и группы истории.“* Stablní společnost je založena na

„samoomezování“, na tom, že jsme vždy povinni ustoupit morální spravedlnosti. Spisovatel věří, že pouze toto omezení je předpokladem dalšího rozvoje lidstva.

Při hledání cesty rozvoje Ruska, spisovatel zkoumá situaci nejenom z hlediska politického, ale i historického. V kapitolách „О государственной форме“ a „Что есть демократия и что не есть“ pátrá v historii a dochází k zajímavému zjištění. Každá ze tří forem státní moci, které vytvořilo lidstvo, má podle jeho názoru tendenci k zániku. „Монархия - власть одного - выливается в тоталитаризм, аристократия - власть многих - в олигархию, а демократия - в охлократию - власть толпы.“ Historii uvádí spisovatel jako důkaz a tím varuje Rusko před iluzemi. Přeměna vlády jednoho na vládu všech nevede k rozkvětu. Rusko musí přistoupit k demokracii ne proto, že je to spasení od neštěstí nebo ideální způsob vedení státu, ale proto, že lepší způsob vlády dosud lidstvo nevymyslelo.

Důležitým problémem v druhé části je též otázka systému voleb a státního aparátu, protože demokracie spočívá především ve svobodě, právním státě a jejími druhotnými znaky jsou pak parlamentní systém a veřejné volební právo. Solženicyn tady kritizuje už samotný princip hlasování při volbách. Nelíbí se mu navyký způsob „всеобщего-прямого-тайного“ hlasování, kde je možná korupce. A v podstatě člověk je zde zbaven přímé volby kandidáta, neboť ten už byl vybrán stranou a je zapsán na kandidátní listině a tím pádem tedy občan volí stranu a ne kandidáta. Zasazuje se za to, aby volby probíhaly až čtyřmi koly hlasování, kdy se pro kandidáty hlasuje podle geografického principu, tedy: město, oblast, republika...V této části manifestu Solženicyn dále dopodrobna rozebírá mnoho dalších problémů. Kritice se například nevyhnuly ani politické strany.

Manifest „Как нам обустроить Россию“ vyšel v denících „Комсомольская правда“ a „Литературная газета“ v nákladu 27 000 000. Jaký byl vliv manifestu na veřejnost, soudíme podle slov Д. Быкова:

„Ее выхватывали друг у друга, изучали в школах, ругали, хвалили и что самое невероятное - читали.“ [Быков, Д.: Как нам обустроить Титаник. Огонек 2000.]

Samozřejmě i tento manifest vyvolal rozporuplné reakce. Ty příznivější ho chválily, zdůrazňovaly, že je třeba pochopit úlohu tohoto díla, najít správné myšlenky, které jsou

směřované na demokratickou přeměnu státu, na východisko z krize bez krveprolití a bez občanské války. Přijmout spisovatelovu starost o svobodu a blaho všech národů a o právo volby.

Byla tu ovšem i opačná tendence. Kritici nazvali Solženicyna nacionalistou a šovinistou, patrioté ho označili za imperialistu. Také mezi lidem se našlo mnoho pochybujících, kteří nevěřili v perspektivu strany. Svou negativní roli sehrála i forma textu a doba jeho vydání. Rozsáhlý obsah s mnoha detaily a podrobnostmi o politických otázkách nedovolil prostému čtenáři, očekávajícímu populární čtivé dílo, soustředit se na složité větné konstrukce, které je těžké pochopit. A nakonec sama doba ještě nebyla připravena na tyto změny.

„Солженицын предлагал нам проект реконструкции здания, а мы еще не избавились от старых хозяев, которые соглашались лишь на косметический ремонт фасада.“ [Грязневич, В.: Пророк, чудак, интеллигент. Звезда 1994.]

Závěr

Pro pochopení spisovatele je nutné si uvědomit, že celá jeho umělecká i publicistická tvorba byla ovlivněna a formována jeho osobním životem a jeho pohnutým osudem. Velkým vzorem pro něho už od dětství byla maminka. Vdova ruského důstojníka a dcera úspěšného podnikatele předala synovi svou odolnost a vytrvalost snášet všelijaká úskalí, otevřela mu cestu k Bohu a vštíplila mu ideály dobra a spravedlnosti. Zejména láska ke svobodě, vytrvalost a patriotizmus jsou tři základní pilíře, které prostupují jeho díla.

Charakter spisovatele byl též zkoušen těžkými ekonomickými podmínkami a samozřejmě politickým systémem tehdejšího Sovětského svazu. Díky své otevřenosti a kritice režimu byl donucen strávit osm let ve vězení, zažil si zkušenosti sibiřských lágrů, přežil pokusy KGB otrávit ho, vyhnanství ze země a těžký boj s rakovinou. Je tedy jakýmsi zázrakem, že se vůbec dožil dnešní doby. Troufám si říci, že jiného člověka už by to tisíckrát zlomilo, přesto u Alexandra Solženicyna tomu bylo naopak. Dokázal se vzchopit a najít sílu odolat a o všech prožitých hrůzách vypovědět pravdu prostřednictvím svých děl (Souostroví Gulag, Jeden den Ivana Děnisoviče).

V polovině šedesátých let už Solženicyna neznal jenom Sovětský svaz, ale díky jeho literatuře a publicistice celý západní svět. V článcích (Раскаяние и самоограничение как категории национальной жизни, Жить не по лжи), v otevřených dopisech (Письмо Всесоюзному съезду Союза советских писателей, Письмо вождям Советского Союза), v publicistických řečech a přednáškách (přednáška na Harvardské univerzitě), v novinových interview a na tiskových konferencích vyvstává před čtenářem obraz člověka, bojujícího proti sovětskému systému, odhodlaného neučinit s ním žádný kompromis. Je nutné říci, že tak jako u každého člověka, ani Solženicyn není výjimkou, přišly doby, kdy byl nucen určité kompromisy přijmout, kdy procházel obdobím strachu a pochybností. O tom všem píše ve své biografii Trkalo se tele s dubem.

V očích jedněch hrdina, v očích druhých neustálý kritik, šovinista a extrémní nacionalista. Po celou svou kariéru se Solženicyn potýkal i s těmito názory, které

plynou z nepochopení jeho slov nebo z nelibosti nad jeho kritikou. Především západní svět se s jeho ostrými výpady proti demokracii nemohl ztotožnit. Není se čemu divit, Solženicyn především kritizoval západní způsob života, touhu po blahobytu, kterému svět obětoval duchovní zásady (На возврате дыхания и сознания). Pokrytectví demonstrací, které probíhají tam, kde je bezpečno (Мир и насилие). Ve svých názorech se ale neshodl ani se sovětskými emigranty, které obvinil z hanění Ruska. A tak po boomu popularity šedesátých let, kdy ho podporovalo početné čtenářské obyvatelstvo Sovětského svazu, se Solženicyn ocitl v jakémisi „informačním vakuu“, kdy už se jeho články a publicistika netiskly tak jako dříve. Svět byl unaven jeho neutichající kritikou a snad i tím, že se neustále stavěl do pozice „proroka“, jehož cesta je jediná správná.

I když s některými jeho názory nemusí čtenář souhlasit, faktem zůstává, že jen málokdo toho pro obžalobu a odsouzení komunismu učinil právě tolik jako Solženicyn, což uznávají i jeho kritici. Pravdou též zůstává, že byl mezi prvními, kteří zahájili boj za svobodu slova a boj proti cenzuře. Mocným pomocníkem se mu stalo slovo a možnost hájit svou pravdu prostřednictvím médií.

Solženicynova publicistika v sobě zahrnuje otázky týkající se problémů historie, filozofie, sociologie a politologie. Snaží se vytvořit ucelený obraz světa a zamyslet se nad budoucností lidstva. Co se týče samotného stylu, ten se těsně prolíná se stylem uměleckým. Nejenom že většina jeho uměleckých provedení vyšla z publicistiky (příkladem může být Rudé kolo), ale i obráceně, myšlenky vyjádřené v literatuře přešly do publicistických vystoupení. Pro mnohé je tedy obtížné poznat, kde končí umělec a začíná publicista, filozof či politik.

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo seznámit čtenáře se Solženicynovou publicistikou a umožnit mu lépe porozumět spisovatelově tvorbě. Doufám, že se mi podařilo tento úkol splnit a prostřednictvím této práce provést čtenáře nejdůležitějšími okamžiky Solženicynova života. Teď už záleží na každém z nás, zda se přikloní k spisovatelovým kritikům či zastáncům a obdivovatelům.

Seznam použité literatury

Тištěné zdroje:

1. Быков, Д.: Как нам обустроить Титаник. Огонек 2000.
2. Edward, E. E.: přednáška v Občanském institutu. 3. 4. 1995. (viz. www.obcinst.cz)
3. Грязневич, В.: Пророк, чудак, интеллигент. Звезда 1994.
4. Kšicová, D.: Oživé svědomí jménem Solženicyn. Literární noviny 2006.
5. Мешков, Ю. А.: А. Солженицын: Личность. Творчество. Время. Екатеринбург 1993.
6. Мокроусов, А.: Возвращение Солженицына. Огонек 1994. №27.
7. Решетовская, Н. А.: Александр Солженицын и читающая Россия. Советская Россия 1990.
8. Сараскина, Л.: Россия опять собирается с мыслями. Звезда 1994. №6.
9. Солженицын, А. И.: Бодался теленок с дубом. Имка Пресс 1975.
10. Солженицын, А. И.: Крохотки: 1958-1960. АСТ АСТ Москва 2007.
11. Солженицын, А. И.: Публицистика. Ярославль 1995-1997.
12. Солженицын, А. И.: Публицистика, статьи, речи. Имка Пресс 1981.
13. Солженицын, А. И.: Речь в Вашингтоне. Звезда 1994. №6.
14. Солженицын, А. И.: Собрание сочинений. Книжный клуб 2001.
15. Солженицын, А. И.: Как нам обустроить Россию. Литературная газета 1990.

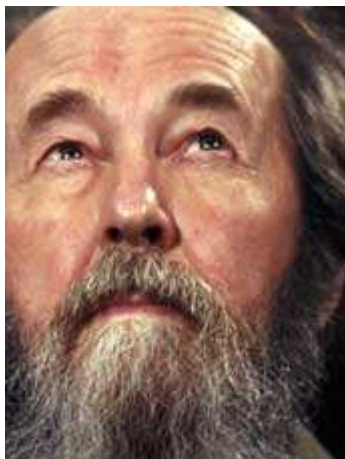
Internet:

16. www.hn.ihned.cz
17. www.orthodoxia.cz
18. <http://solzhenitsyn.ru>

DOKUMENTÁRNÍ PŘÍLOHY

1. ALEXANDR SOLŽENICYN - ČÍ JE TO VINA, KDYŽ LOŤ ZTROSKOTÁ

Prominentní ruský spisovatel a nositel Nobelovy ceny Alexandr Solženicyn hovoří o pohnutých dějinách Ruska, Putinově verzi demokracie a o svém postoji k životu a smrti.

Zastihli jsme vás při práci. I v osmaosmdesáti letech cítíte potřebu pracovat, ačkoli vám zdravotní stav nedovoluje vycházet z domu. Z čeho čerpáte sílu?

To vnitřní puzení jsem měl v sobě odjakživa. Do práce i do zápasů jsem se vždycky vrhal s potěšením.

*Jen v téhle místnosti máte čtyři psací stoly. Ve své nové knize *Moje americké roky* vzpomínáte, že jste psával i za chůze v lese.*

V gulagu jsem někdy psal dokonce na kamenné stěny. Psával jsem také na útržky papíru, napsané jsem se naučil nazpaměť a papírky jsem zničil.

Neopouštěla vás síla v okamžicích nejhlubšího zoufalství?

V takových chvílích jsem si říkal: „Nechám tomu volný průběh, ať z toho vzejde cokoli. A věci se potom vyvinuly příznivě, jako by opravdu všechno bylo k něčemu dobré.“

To ale asi neplatí o únoru roku 1945, kdy vojenská tajná policie zatkla kapitána Solženicyna ve východním Prusku za to, že se v dopisech z fronty vyjadřoval nelichotivě o Josifu Stalinovi. Sazba za takový čin byla osm let v kárném táboře.

Zatkli mě jižně od Wormdittu. Právě jsme se probíjeli z německého obklíčení a směřovali na Königsberg, dnešní Kaliningrad. Vždycky jsem byl optimista, neztrácel jsem naději a řídil se vlastními názory.

Jakými názory?

Moje názory se pochopitelně vyvíjely. Ale vždycky jsem věřil v to, co dělám, a nikdy jsem nejednal proti vlastnímu svědomí.

Když jste se před třinácti lety vrátil z exilu, nové Rusko vás zklamalo. Odmítl jste cenu, kterou vám navrhl Gorbačov a nepřijal jste ani ocenění od Jelcina. Zato teď

jste přijal Státní cenu od Putina, bývalého důstojníka tajné služby FSB, jejíž předchůdkyně - KGB, vás tak krutě pronásledovala. Jak si to vysvětlit?

Cenu v roce 1990 pro mě nenavrhoval Gorbačov, ale Rada ministrů RSFSR, tehdejší části Sovětského svazu. Měl jsem ji dostat za knihu Souostroví Gulag. To jsem odmítl, protože bych nedokázal přijmout odměnu za knihu, napsanou krví miliónů lidí. V roce 1998, v době nejhlubšího propadu naší země, jsem vydal knihu Rusko v troskách. Jelcin

mě navrhl na nejvyšší státní vyznamenání. Odpověděl jsem, že nechci odměnu od vlády, která dovedla Rusko k tak žalostným koncům. Na současnou Státní cenu mě nominovala Rada pro vědu a nominaci podpořila Rada pro kulturu. V obou zasedají respektované autority ve svém oboru. Přijetím ceny jsem chtěl vyjádřit naději, že z hořké ruské zkušenosti, kterou jsem po celý život studoval a popisoval, se poučíme a to nás uchrání před novými katastrofálními propady. Vladimír Putin byl důstojníkem tajných služeb, ale nebyl vyšetřovatelem KGB ani šéfem tábora v gulagu. Na zahraniční rozvědky se v žádné zemi nedívají negativně. Někde je dokonce chváli. Například Georgi Bushovi staršímu nikdo moc nevyčítá, že byl šéfem CIA.

Celý život jste žádal vedoucí představitele, aby se káli za milióny obětí gulagů a komunistické zvěle. Vyslyšeli vás?

Zvykl jsem si, že pokání je pro moderní politiky všude na světě méně přijatelné než cokoli jiného.

Současný ruský prezident tvrdí, že kolaps Sovětského svazu byl největším geopolitickým neštěstím dvacátého století. Nabádá, že je nejvyšší čas přestat s masochistickým přemítáním o minulosti, tím spíš teď, když jsou tu pokusy „zvenčít“, jak on říká, vyprovokovat mezi Rusy neopodstatněné výčitky svědomí. Nenahrává to těm, kdo chtějí, aby lidé zapomněli na všechno, co se v Rusku dělo v sovětském období?

Na celém světě rostou obavy, jak naloží Spojené státy se svou novou rolí jediné supervelmoci, k níž se dopravovaly v důsledku geopolitických změn. Pokud jde

o „přemítání o minulosti“, dodnes se na Západě, v postsocialistických státech ani v bývalých zemích Sovětského svazu nepřestalo se zaměňováním termínu „sovětský“ a „ruský“, proti čemuž jsem už v sedmdesátých letech tak často vystupoval. Starší politická generace v komunistických zemích nebyla na žádné pokání připravena. A nová generace je až moc šťastná, že může ventilovat své křivdy a vznášet obvinění vůči dnešní Moskvě. Chovají se, jako by se hrdinně osvobodili vlastními silami a vedli teď nový život, zatímco Moskva zůstala komunistická. Odvážuji se ale doufat, že tahle nezdravá fáze bude brzy za námi a lidé, kteří žili za komunismu, pochopí, že za hořké stránky jejich životů nese vinu komunismus.

Že to pochopí všichni včetně Rusů.

Kdybychom se dokázali podívat na vlastní dějiny střízlivým pohledem, nesetkávali bychom se už s tím nostalgickým přístupem k sovětské minulosti, jaký dnes převažuje u lidí, které ten systém moc nepostihl. Obyvatelé bývalých sovětských republik by snad přestali vidět v historickém Rusku zdroj všeho svého trápení. Lidé by neměli považovat zlé činy jednotlivých vůdců nebo politických režimů za důkaz vrozené špatnosti ruského národa a jeho země. Všechny ty režimy mohly v Rusku přežít jedině proto, že nastolily krvavý teror. Teprve až si lidé dobrovolně a vědomě přiznají vlastní vinu, může se národ začít léčit. Věčné výčitky adresované nám zvenku jsou v tom ovšem kontraproduktivní.

Když má někdo přijmout vinu, musí mít dostatek informací o své minulosti. Historici si ale stěžují, že moskevské archivy nejsou dnes stejně přístupné jako byly v devadesátých letech.

To je složité téma. V posledních dvaceti letech ale nepochybně došlo v ruských archivech k revoluci. Badatelé teď mají přístup ke stovkám a tisícům dříve nedostupných dokumentů. Vyšly už stovky publikací, jež z nich čerpaly, a další se připravují. Existuje ještě mnoho dokumentů, které nikdy zpřístupněny nebyly. Procedura jejich zpřístupňování trvá déle, než bychom si přáli a nikdo ji nedokázal obejít. V letech 2004 až 2005 nicméně vyšly sedmisvazkové Dějiny stalinského gulagu. Spolupracoval jsem na jejich přípravě a mohu vás ujistit, že jsou maximálně ucelené a spolehlivé. Vycházejí z nich badatelé na celém světě.

Zhruba před devadesáti lety otřásla Ruskem únorová revoluce a po ní revoluce říjnová. Obě se staly jakýmsi leitmotivem vašich prací. Před několika měsíci jste znovu zopakoval svoji tezi, že komunismus nebyl výsledkem předchozího politického režimu v Rusku. Bolševickou revoluci umožnila podle vás jen chabá Kerenského vláda z roku 1917. Když to domyslíme, vychází nám, že Lenin byl jen náhodnou osobností, která dokázala přijet do Ruska a chopit se moci jedině díky německé podpoře. Pochopili jsme vás správně?

Ne, nepochopili. Jen mimořádná osobnost dokáže proměnit příležitost v realitu. Lenin s Trockým byli mimořádně obratnými a energickými politiky, proto dokázali v krátké době využít slabosti Kerenského vlády. Ale dovolte mi, abych vás opravil. Říjnová revoluce je mýtus, který vytvořili vítězové, bolševici a progresivní kruhy na Západě jim to spolky. Pětadvacátého října roku 1917 došlo v Petrohradě ke čtyřiaadvacetihodinovému puči. Brilantně a důkladně ho naplánoval Lev Trockij. Lenin se v té chvíli pořád ještě skrýval, aby se vyhnul zatčení pro velezradu. Tím, co si zaslouží název ruská revoluce roku 1917, je ve skutečnosti únorová revoluce. Jak jsem ukázal ve své knize Rudé kolo, měla únorová revoluce hluboké kořeny. Vyvolala ji především dlouhodobá vzájemná nedůvěra mezi mocnými a vzdělanou společností, jež znemožnila jakýkoli kompromis. Nejvyšší zodpovědnost padá na státní orgány. Kdo může za ztroskotání lodi, když ne kapitán? Ale to neznamená, že se k tomu Lenin připletl čirou náhodou. Nebo že finanční účast německého císaře Viléma byla bezvýznamná. V říjnové revoluci nebylo nic pro Rusko přirozeného, spíš mu zlomila páteř. Hlavním a nejpřesvědčivějším důkazem byl rudý teror, rozpoutaný jejími vůdci, jejich snaha utopit Rusko v krvi.

V knize Dvě stě let pospolu jste se nedávno pokusil prolomit tabu a promluvit o společné historii Rusů a Židů. Západ byl tou knihou konsternován. Říkáte tam, že Židé jsou vedoucí silou globálního kapitálu a že zároveň byli mezi prvními, kdo buržoazii torpédovali. Máme z širokého spektra příkladů, které uvádíte, usoudit, že Židé nesou větší míru zodpovědnosti za neúspěch sovětského experimentu než ostatní?

Netvrdím, že bychom měli určovat míru viny nebo porovnávat morální zodpovědnost jedněch či druhých. Vyzývám jedině k sebereflexi. Odpověď na svoji otázku najdete

přímo v mé knize: „Každý národ musí morálně zodpovídat za svoji minulost, včetně jejích ostudných částí. Jak zodpovídat? Tím, že se pokusí pochopit, jak je možné, že jsme něco takového dopustili? V čem spočívá naše chyba? A mohlo by se to stát znovu? Zejména v tomto duchu by se slušelo, aby Židé převzali zodpovědnost jak za revoluční hrdlořezy, tak za ty, kteří jim chtěli sloužit. Měli by se zodpovídat nikoli veřejně, ale sami před sebou, před svým svědomím, před Bohem. Stejně jako se my, Rusové, musíme zodpovídat za pogromy, za nelítostné mužické žháře, za zfanatizované revoluční vojáky a zesurovělé námořníky.“

Kdysi jste řekl, že Rusko muselo protrpět svou temnou historii dvacátého století ve prospěch celého lidstva. Poučili se Rusové ze dvou revolucí a jejich důsledků?

Zdá se, že si z toho začínají brát poučení. Vznikla celá řada knih a filmů o historii dvacátého století a poptávka po nich roste. Ruská státní televize vysílala nedávno seriál podle knih Varlama Šalamova, který ukazoval krutou pravdu o stalinských táborech. Nic tam nebylo upravené ani rozředěné. Potěšila mě také široká diskuse nad mým znovu publikovaným článkem o únorové revoluci. Jsem rád, že v ní zazněly nejrůznější názory, včetně těch, jež mi oponují. Je to totiž důkaz, že se lidé snaží minulost pochopit. Bez toho tu nemůže být žádná smysluplná budoucnost.

Jak hodnotíte dobu Putinovy vlády v porovnání s jeho předchůdci Jelcinem a Gorbačovem?

Gorbačovova vláda byla politicky neuvěřitelně naivní, nezkušená a nezodpovědná vůči vlastní zemi. On nevládl, on bezmyšlenkovitě odevzdal moc. Následný obdiv ze strany Západu ho jen utvrdil ve víře, že postupoval správně. Ale řekněme si jasně, že to byl Gorbačov, kdo jako první dal občanům naší země svobodu slova a pohybu. V Jelcinově období se k lidským životům přistupovalo stejně nezodpovědně.

Jelcin se snažil co nejrychleji proměnit státní vlastnictví v soukromé. Tím rozpoutal obrovský rozprodej národního dědictví v hodnotě mnoha miliard. Jelikož si chtěl zajistit podporu regionálních představitelů, volal doslova po separatismu a podepisoval zákony, které podpořily kolaps ruského státu. To pochopitelně připravilo Rusko o jeho

historickou roli, ke které se tak těžce dopracovalo a snížilo to jeho postavení v mezinárodním společenství. Tomu všemu Západ tleskal ještě hlasitěji. Putin zdědil zpřevracenou a vyděšenou zemi chudých a demoralizovaných lidí. A začal s tím jediným, co se dělat dalo: s pomalou a postupnou restaurací. Jeho úsilí nebylo hned zaznamenáno ani oceněno. Jen těžko ostatně najdeme v dějinách příklady, kdy snahu vlády jedné země znovu získat ztracenou sílu přijaly jiné vlády pozitivně.

Všem začalo být postupem času jasné, že stabilita Ruska je pro Západ přínosná. Ale jedna věc nás překvapuje. Když jste mluvil o té pravé formě správy Ruska, vždy jste prosazoval občanskou samosprávu a stavěl jste ji do protikladu k demokracii západního typu. Po několika letech Putinovy vlády však vidíme, že se moc naopak koncentruje v rukou prezidenta.

Ano, vždýcky jsem trval na tom, že Rusko potřebuje samosprávu. Ale nikdy jsem ji nestavěl do protikladu k západní demokracii. Naopak, snažil jsem se přesvědčit své spoluobčany tím, že jsem jako příklad uváděl vysoce efektivní místní samosprávu ve Švýcarsku a v Nové Anglii, s nimiž jsem měl osobní zkušenost. Ve své otázce zaměňujete místní samosprávu, která je možná jen na nejnižší úrovni, když lidé znají své volené zástupce osobně, za nadvládu několika desítek regionálních vládců, kteří v Jelcinově éře s velkou chutí spojili síly s federální vládou a společně potlačovali všechny iniciativy místních samospráv. Dodnes mě trápí, jak pomalu a neefektivně se vyvíjejí místní samosprávy. Ale konečně se tam aspoň něco děje. Za Jelcinových časů byly místní samosprávy obklíčeny systémem předpisů a nařízení. Za Putina se deleguje čím dál víc rozhodnutí místním obyvatelům. Naneštěstí se to ale dosud neděje systematicky.

Jenže neexistuje málem žádná opozice.

Opozice je samozřejmě nutná a žádoucí pro zdravý vývoj každé země. Když říkáte, že skoro žádná není, máte asi na mysli demokratické strany devadesátých let. Ale v těch letech třem čtvrtinám ruských rodin rapidně poklesla životní úroveň. A teď se vůdcové oněch stran dokonce nedovedou dohodnout, jak si rozdělí portfolio iluzorní stínové vlády. Je politováníhodné, že v Rusku dosud neexistuje žádná konstruktivní, jasná a široce založená opozice. K tomu, aby se rozvinula opozice a vyžrály další demokratické instituce, bude zapotřebí hodně času a zkušeností.

Kritizoval jste pravidla pro volbu zástupců do Státní dumy, protože jen část z nich byla volena přímo ve volebních obvodech, zatímco převážnou část delegovaly politické strany. Jenže po Putinově reformě už žádné přímé volební obvody neexistují. Není to krok zpět?

Myslím, že to je chyba. Jsem přesvědčeným a vytrvalým kritikem partajního parlamentarismu. Jsem pro volby skutečných zástupců voličů, kteří se zodpovídají svým regionům a krajům. A když nepracují, jak mají, mohou být odvoláni. Chápu a respektuji skupiny, vytvořené na ekonomickém, družstevním, územním, vzdělávacím, profesionálním nebo průmyslovém principu, ale v politických stranách nevidím nic přirozeného. Politicky motivované vazby mohou být nestabilní a mohou skrývat sobecké postranní úmysly. Za říjnové revoluce to přesně vystihl Lev Trockij, když řekl: „Strana, která se nesnaží převzít moc, je k ničemu.“ Volba neosobních stran a jejich programů je falešnou náhražkou za jediný způsob, jak by se měli volit zástupci lidu: za hlas konkrétního voliče pro konkrétního kandidáta.

Navzdory vysokým výnosům z vývozu ropy a plynu, navzdory tomu, že vznikla střední třída, je v Rusku obrovská propast mezi bohatými a chudými. Jak se dá situace zlepšit?

Myslím si, že propast mezi chudými a bohatými v Rusku je mimořádně nebezpečný fenomén a vyžaduje okamžitou pozornost státu. Ačkoli bylo za Jelcinových časů mnoho majetku nahromaděno rabováním, jediná rozumná cesta k nápravě dnes nevede přes pronásledování velkých firem. Jejich současní majitelé se je totiž snaží provozovat co nejefektivněji. Jde spíš o to, dát prostor k nadechnutí středním a malým firmám. Je tedy třeba chránit obyvatele a malé podnikatele před svévolnými pravidly a korupcí. Investovat výnosy z národních přírodních zdrojů do národní infrastruktury, do vzdělání a zdravotní péče. A musíme se naučit dělat to bez nestoudného kradení a defraudování.

Potřebuje Rusko nějakou národní ideu?

Termín „národní idea“ je nejasný. Člověk by ho mohl vnímat jako široce sdílenou představu o vytouženém způsobu života země. Takový sjednocující koncept může být užitečný, ale mocní by ho nikdy neměli vytvářet uměle nebo dosazovat shora. V minulosti měli takové koncepty například po konci 18. století ve Francii, ve Spojeném království, v USA, v Německu, v Polsku. Když se v postsovětském Rusku ukvapeně začalo diskutovat o tom, že je nutné „formulovat národní ideu“, zkoušel jsem zchladit tu debatu námitkou, že po všech ničivých ztrátách, jež jsme utrpěli, postačí, když splníme jediný úkol: zachráníme umírající národ.

Ale Rusko vždycky nakonec najde samo sebe. V poslední době jeho vztahy se Západem včetně Evropy poněkud ochladly. Proč se to stalo? Jaké jsou problémy Západu z pohledu moderního Ruska?

Mohl bych jmenovat mnoho důvodů, ale ty nejzajímavější jsou psychologické. Iluzorní naděje se srazily s realitou. Když jsem se v roce 1994 vrátil z exilu, Rusové západní svět přímo zbožňovali. Je třeba přiznat, že ne tolik na základě znalostí nebo vědomé volby, ale spíš z přirozeného znechucení bolševickým režimem a jeho protizápadní propagandou. Tento postoj se začal měnit pod dojmem krutého bombardování Srbska silami NATO. Nepřeháním, když řeknu, že všechny vrstvy ruské společnosti byly tím bombardováním hluboce otřeseny a znechuceny. Situace se ještě zhoršila, když NATO začalo rozšiřovat svůj vliv a vtahovat do své struktury bývalé sovětské republiky. Obzvláště bolestné to bylo v případě Ukrajiny, země, jejíž blízkost Rusku je definována doslova milióny rodinných vazeb mezi lidmi, žijícími na různých stranách státní hranice. Tyto rodiny by jediným řezem mohly být roztrženy další dělicí čarou, hranicí vojenských bloků. Takže naši zklamaní lidé přestali vidět v Západu „rytíře demokracie“. Namísto toho uvěřili, že se západní politika řídí pragmatismem, často cynickým a sobeckým. Pro mnohé Rusy to znamenalo hlubokou deziluzi, zmar ideálů.

Západ si zatím užíval vítězství ve vyčerpávající studené válce a sledoval patnáct let trvající anarchii za vlády Gorbačova a Jelcina. V tomto kontextu si Západ lehce zvykl na pomyslení, že se z Ruska stala málem země třetího světa a že už to tak zůstane navždycky. Když ruské hospodářství začalo nabývat zpět něco ze své někdejší síly, Západ - možná podvědomě, na základě někdejších obav - propadl panice.

Spojil si to s někdejší supervelmocí, Sovětským svazem.

Což je hůř než špatně. Ale Západ už dřív klamal sám sebe, nebo vědomě ignoroval realitu, když vnímal Rusko jako mladou demokracii, zatímco ve skutečnosti tam žádná demokracie nebyla. Ovšem, že Rusko dosud není demokratickým státem. Demokracie se tam teprve začíná budovat. Je potom jednoduché vytýkat mu dlouhý seznam opomenutí, přestupků a chyb. Ale nenabídlo snad Rusko bez jakýchkoli podmínek Západu po jedenáctém září svou pomocnou ruku? Jen psychologická nedostatečnost nebo tragická krátkozrakost může vysvětlit, proč Západ tuto ruku iracionálně odmítl. Sotva Spojené státy přijaly od Ruska naléhavě potřebnou pomoc v Afghánistánu, okamžitě začaly klást nové a nové požadavky. A pokud jde o Evropu, její nároky vůči Rusku jsou zcela průhledně založeny na obavách o dodávky energie. Neopodstatněných obavách, když už jsme u toho. Není to pro Západ luxus, odstrkovat dnes Rusko, zejména tváří v tvář novým hrozbám? Ve svém posledním interview před návratem do Ruska jsem v dubnu roku 1994 řekl pro časopis Forbes: „Když se podíváme do vzdálené budoucnosti, můžeme si představit dobu v jedenadvacátém století, kdy Evropa i Spojené státy budou naléhavě potřebovat Rusko jako spojence.“

Na Západě se neví skoro nic o moderní ruské literatuře. V jaké situaci je dnes podle vašeho názoru?

Období prudkých a zásadních změn nebyla pro literaturu nikdy příznivá. Významné knihy, natož pak opravdu velká díla, vznikaly skoro vždy a všude v dobách stability. Moderní ruská literatura v tom není žádnou výjimkou. Vzdělaní čtenáři se dnes mnohem víc zajímají o memoáry, biografie a dokumentární prózu. Věřím ale, že pojmy

jako spravedlnost a svědomí nevyvanou do všech světových stran, ale naopak zůstanou v základech ruské literatury, aby pomáhala bystřit našeho ducha a vést nás k pochopení.

Ve vašem díle se dá vystopovat vliv pravoslavné církve na ruský svět. Jaká je morální kvalifikace ruské církve? Myslíte si, že se dnes mění ve státní církev, přesně jako před stoletími v instituci, která prakticky legitimizuje hlavu Kremlu jako zástupce Boha.

Naopak, naše církev získala od doby, kdy byla podřízena komunistické vládě, do jisté míry nezávislé postavení. Nezapomeňte, jak hrůzný byl úděl ruské pravoslavné církve v průběhu téměř celého dvacátého století. Církev právě vstává z kolenou. Když mluvíte o „legitimizování vládce Kremlu“, máte na mysli pohřební ceremoniál pro Jelcina v hlavní katedrále a rozhodnutí nepořádat civilní pohřeb?

To také.

Víte, to byla asi jediná možnost jak udržet pod kontrolou hněv veřejnosti a vyhnout se rozhořčeným manifestacím při pohřbu. Ale nevidím důvod, proč by se pohřby všech budoucích ruských prezidentů musely řídit stejným protokolem. A pokud jde o minulost, naše církve se modlí hodiny za oběti komunistických masakrů v Butovu u Moskvy, na Soloveckých ostrovech a na dalších místech s masovými hroby.

Bojíte se smrti?

Ne, už ne. V mládí jsem žil ve stínu otcovy předčasné smrti - zemřel v sedmadvaceti letech - a bál jsem se, že zemřu dřív, než zrealizuji své literární plány. Ale mezi třicátým a čtyřicátým rokem života jsem se uklidnil a našel ke smrti vyvážený vztah. Cítím, že to je přirozený, ale nikoli poslední mezník v lidské existenci.

[www.hn.ihned.cz]

2. ALEXANDR SOLŽENICYN - DUCHOVNÍ PROBLÉM ZÁPADU

Kdybych dnes mluvil ve své zemi, soustředil bych pozornost v rámci rozbitého světa na neštěstí Východu. Protože však už čtyři roky musím žít zde, na Západě, a protože mám před sebou západní posluchačstvo, bude užitečnější, když tu představím některé rysy současného Západu tak, jak je vidím.

Co asi na dnešním Západě bije cizince do očí? Občanská statečnost zmizela nejen ze západního světa jako celku, neprojevuje ji žádný z jeho států, žádná vláda, žádná strana a ovšem ani OSN. Tento úpadek odvahy je zvláště patrný na řídicí vrstvě inteligence, takže vzniká dojem, jakoby odvaha zmizela ze společnosti vůbec. Jistě, je zde samozřejmě ještě mnoho individuální odvahy, ale to nejsou lidé, kteří by udávali tón životu společnosti. Politici a intelektuální činitelé vykazují známky úpadku, slabost, nerozhodnost činů, slov a ještě více teoretických úvah, v nichž ochotně nabízejí důkazy, že tento způsob jednání, zakládající politiku určitého státu na servilnosti a zbabělosti, je pragmatický, racionální a oprávněný, a to na kterékoli intelektuální i mravní úrovni. Tento úpadek odvahy, který tu a tam již vede k naprosté ztrátě jakékoli mužnosti, je se zvláštní ironií podtrhován tam, kde tíž činitelé projevují nečekané návaly statečnosti - vůči vládám bez moci, vůči slabým státům, které nikdo nepodporuje a vůči proudům, které všichni odsuzují a které zjevně nemohou nikomu ublížit. Zato jim slova zamrzají v ústech a ruce klesají před každou mocnou vládou či hrozivou silou, před agresorem a před internacionálou teroru.

Je třeba připomínat, že úpadek odvahy se vždy považoval za začátek a předzvěst konce?

Každý občan dostal vytouženou svobodu a s ní i takové množství a takový výběr hmotných statků, jaké měly zajistit štěstí - přinejmenším podle té laciné koncepce, která se v téže době vytvořila. Tato aktivní a tvrdá konkurence mobilizuje všechny myšlenky člověka a rozhodně neprospívá jeho svobodnému duchovnímu rozvoji. Už obyčejná biologie ví, že pro živočicha není dobré, aby si zvykl na velký blahobyť. V životě západní společnosti začíná dnes blahobyť odkrývat svou zhoubnou masku.

V souladu se svými cíli si západní společnost zvolila formu existence, která pro ni byla nejpohodlnější a kterou bych označil jako právní. Je-li člověk z právního hlediska

v právu, nikdo od něho nemůže chtít víc. Chtějte na něm, aby se dobrovolně obětoval nebo podstoupil nějaké riziko - budete vypadat jako naprostý pitomec. Dobrovolné sebeomezování se téměř nevyskytuje, všichni se věnují seberozpínání, až z právních rámců začíná vycházet tichý praskot.

Celý život jsem prožil v komunismu a tvrdím, že společnost, kde neexistuje nestranná právní instance, je hrozná věc. Ale ani společnost, která má na všechno jen a jen právní instanci, není opravdu důstojná člověka. Když je celý život proniknut právními vztahy, vytváří se ovzduší mravní prostřednosti, které otravuje nejlepší podněty v člověku. Právní berle nemohou stačit, aby ve zkouškách, které ohrožují toto století, lidé obstáli vzpřímeni.

V dnešní západní společnosti lze konstatovat nerovnováhu mezi svobodou dělat dobré a dělat zlé. Obrana práv jednotlivce je dovedena do takové krajnosti, že společnost sama je bezbranná vůči některým svým členům. Pro Západ je už na čase, aby začal víc zdůrazňovat lidské povinnosti, než lidská práva. Například zneužívání svobody pro páchání mravního násilí na mládeži. Pouhým teoretickým protějškem svobody nabízet filmy plné pornografie, zločinu a satanismu, je svoboda mládeže na takové filmy nechodit. Tak se ukazuje, že život pojatý takto právně a výhradně právně se nedokáže bránit zlu a nechává se pozvolna nahlodávat. A když v některé zemi začne státní moc rázně potlačovat terorismus, veřejné mínění ji ihned obviní z pošlapávání občanských práv zločinců atd.

Tisk, myslím tím hromadné sdělovací prostředky vůbec, se přirozeně těší té nejlepší svobodě. A k čemu ji používá? Dává si pozor, aby nepřekročil zákonný rámec, ale překračuje skutečnosti a zkresluje proporce bez jakékoli skutečné právní zodpovědnosti. Stalo se už někdy, že původci dezinformace veřejně přiznali svou chybu? Vinu? Ovšem že ne, protože by to vadilo prodeji. V takových případech to odnese stát, novinář se z toho vždycky dostane a můžete se vsadit, že bude se stejnou sebejistotou psát opak toho, co tvrdil dříve. Tisk má moc padělat veřejné mínění stejně, jako je kazit. Jednou nasazuje teroristům herostratovské věnce, jindy odhaluje i obranná tajemství vlastního státu a jinde zase nestoudně vniká do soukromí slavných lidí pod heslem „každý má právo vědět!“ (lživé heslo lživého století). Protože daleko výš stojí dnes potřebnější

heslo, dnešnímu člověku vyrvané právo: Právo člověka nevědět. Nezaneřádit svoji Bohem stvořenou duši pomluvami, žvásty, hloupostmi. Lidé, kteří opravdu pracují a žijí naplněný život, nemají zapotřebí této mnohomluvné záplavy ohlupujících informací. Právě v tisku nejvíce vyniká ten spěch a ta povrchnost, které jsou duševní nemocí 20. století. Jít k jádru problému je mu zakázáno. Západ, který nemá cenzuru, přece jen provádí pečlivý výběr a odděluje myšlenky, které jsou v módě, od těch, které nejsou. A i když ty druhé nezakáže, nemohou se opravdu vyjádřit ani v periodickém tisku, ani v knihách a rovněž ne v univerzitním vyučování. Tak se v masách zakořeňují předsudky a zemí prochází slepota, nemoc v našem dynamickém století krajně nebezpečná. Vezměte například tuto iluzi zdejších lidí, že rozumějí dnešní světové situaci. Tato iluze obaluje hlavy tak tvrdou skořápkou, že jí nepronikne žádný hlas, který k nám přichází ze 17 zemí východní Evropy a východní Asie, dokud ji nevyhnutelná palice nerozbije na kusy.

Nikdo z přítomných mne nebude, doufám, podezírat, že jsem se pustil do této zaujaté kritiky západních systémů proto, abych na jejich místo vyzvedl myšlenku socialismu. Rozhodně nikdy nebudu navrhopvat socialistickou alternativu. Kdyby se mě však někdo naopak zeptal, zda bych navrhoval dnešní Západ tak, jak je, za vzor pro svou zemi, musel bych odpovědět upřímně: „Ne, nemohu doporučit vaší společnost jako ideál pro proměnu společnosti naší.“ Při bohatství duchovního rozvoje, které naše země získala utrpením v tomto století, není západní systém v současném stavu duchovního vyčerpání nijak přitažlivý. Pouhý výčet zvláštností vaší existence, jak jsem jej tu nastínil, naplňuje člověka nejhlubším zármutkem.

Je nepopíratelnou skutečností, že na Západě se charakter člověka oslabil, kdežto na Východě upevnil. Náš národ za šest a národy východní Evropy za tři desetiletí prošly duchovní školou, která nechává zkušenost Západu daleko za sebou. Složitý, smrtelný a drtivý život tam vychoval charaktery silnější, hlubší a zajímavější než západní život s řízeným blahobytem. Z toho důvodu by proměna naší společnosti ve vaši znamenala v některých ohledech vzestup, ale v jiných úpadek. Společnost jistě nemůže trvale žít na dně propasti bez zákonů, jak je tomu u nás, ale bylo by pro ni výsměchem, kdyby měla zůstat na spořádaném povrchu bezduchého právnictví, jak to děláte vy. Lidská duše sklíčená desetiletími násilí touží po něčem vyšším, vřelejším a čistším, než je to, co

může dnes nabídnout masová existence na Západě, která se jako navštívenkou ohlašuje odporným tlakem reklamy, hrubostí televize a nesnesitelnou hudbou.

Žádné sebevětší zbrojení Západu nepomůže, dokud sám nepřekoná ztrátu své vůle. Pro duchovně oslabeného kapitulanta se výzbroj sama stává přítěží. Kdo se chce bránit, musí být připraven zemřít. A to je vzácná vlastnost ve společnosti vychované v kultu pozemského blahobytu. A tak zbývají jen ústupky, odklady a zrady.

Nezbývá tedy, než hledat chybu u samého kořene, v samých základech novověkého myšlení. Myslím tím převládající západní pojetí světa, vzniklé v renesanci, a politiky, vytvářené v osvícenství, základ všech věd o státu a společnosti. Můžeme jej nazvat „racionalistický humanismus“ nebo „humanistická autonomie“. Je to směr, který prohlašuje a uskutečňuje autonomii člověka vůči všem silám, které jsou nad ním. Můžeme také mluvit o antropocentrismu, myšlence, že člověk je středem všeho, co existuje. Humanistické vědomí se prohlásilo našim vůdcem, popřelo existenci zla v lidském nitru a za nejvyšší cíl vytklo nabývání pozemského štěstí, tak vložilo do základu novodobé západní společnosti nebezpečný sklon klanět se člověku a jeho hmotným potřebám. A tak svoboda sama rozhodně nemůže vyřešit všechny problémy lidské existence. Naopak - nese s sebou řadu dalších.

Jinými slovy, svoboda byla člověku svěčena jen pod podmínkou a za předpokladu trvalé náboženské odpovědnosti. Postupem doby sice Západ s úspěchem a více než dostatečně obhájil práva člověka, ale v člověku zcela zakrnělo vědomí jeho odpovědnosti před Bohem a před společností. Tak se humanismus vyvíjel k materialismu, stával se víc a víc terčem socialistických a později komunistických spekulací, takže už v roce 1844 mohl Marx napsat, že „komunismus je naturalizovaný humanismus“. Není náhodou, že se všechny znaky, tj. komunistická hesla, točí kolem „Člověka“ s velkým „Č“. Silnější, přitažlivější a vítěznější je vždy ten proud materialismu, který vede více doleva, je tedy důslednější. A humanismus, který úplně ztratil své křesťanské dědictví, nemůže v této soutěži obstát. Že se komunistický řád mohl udržet a na Východě tak upevnit, je dáno tím, že byl horlivě podporován skutečnými masami západní inteligence, která cítila svou příbuznost s ním. Jeho zločiny přehlížela, a když už je nebylo možno přehlížet, snažila se je ospravedlnit. Právě proto je úloha Západu tak těžká - obstát vůči Východu.

Vkládali jsme příliš velké naděje do politicko-sociálních proměn a teď se ukazuje, že nám berou to, co máme nejcennějšího: náš vnitřní život. Na Východě po něm šlape komunistická strana, na Západě obchod (trh). Sama skutečnost rozbitého světa není tak děsivá, jako to, že hlavní části tohoto světa jsou napadeny podobnou chorobou. Lpět dnes na osvícenských formulích je pravé zpátečnictví.

(Z přednášky A. Solženicyna na Harvardské univerzitě v roce 1981)

[www.orthodoxia.cz]